

KRONIEK

THEMANUMMER

Museum Flehite heropend

**VOOR
BEZDEKERS
GRATIS**

- ⊕ De gebouwen
- ⊕ De inrichting
- ⊕ Favoriete voorwerpen
- ⊕ OVF
- ⊕ Collega's
- ⊕ Mackenzie
- ⊕ Kostuumshow
- ⊕ Zon & Schild

ZAAL 2: SCHILDERS ROND JACOB VAN CAMPEN

Foto's p.2 en omslag: Roel de Vringer / www.amfot.nl

ZAAL 3: VOORZITTERS

ZAAL 5: WISSELZAAL

Voorwoord

2009 Is een bijzonder jaar voor Amersfoort. Vanaf 21 maart vieren we 750 jaar stadsrechten, met als hoogtepunt de verjaardag op 12 juni. In mei worden Museum Flehite en het Mondriaanhuis heropend en krijgt Amersfoort een prachtige kunsthall KAdE in een spraakmakend pand.

Op 16 mei opent Museum Flehite haar deuren, precies twee jaar en twee maanden na de dramatische sluiting wegens asbest. In die tijd is onvoorstelbaar veel gebeurd in het museum. Het weekeinde na de sluiting stonden directeur Gerard de Kleijn en ik zelf bij de poort om argeloze bezoekers op te vangen. Gerard organiseerde in snel tempo een benefietveiling met een opbrengst van € 80.000, om het tekort op de asbestschoonmaak te dekken. En hij wist eerst mij en vervolgens het college te overtuigen om twee miljoen vrij te maken voor de renovatie van de gebouwen. De gemeenteraad stemde er mee in. De leden van de Oudheidkundige Vereniging Flehite namen een historisch besluit: zij waren bereid om de eigendom van het gebouw van Flehite aan de gemeente over te dragen. Ten slotte haalde Gerard met zijn team € 660.000 aan sponsorgeld op om de inrichting van het museum te betalen: vitrines, lampen, meubilair en audiovisuele apparatuur.

Museum en gemeente waren beiden enthousiast over architectenbureau Jonkman & Klinkhamer, dat in 2008 Theater De Lieve Vrouw had gerenoveerd. Maar Jim Klinkhamer deed ditmaal nog méér. Hij pakte met zijn budget geen twee gebouwen aan, maar drie. Het derde pand was niet aangetast door asbest, maar terecht vond hij dat het complex nu eens één geheel moest gaan vormen. Daar is hij meesterlijk in geslaagd. Na deze verbouwing zijn de muurhuizen van Museum Flehite weer een topstuk in de museumcollectie.

Ik heb grote bewondering voor het incasseringsvermogen en de creativiteit van het team van Flehite. Zij hoorden dat zij jarenlang gewerkt hadden in één van de ernstigste asbestvervuilingen van Nederland. Toch boden zij spontaan aan om een opleiding te volgen en zélf de collectie schoon te maken, in pak en met masker op. Twee maanden later opende de Mannenzaal als noodlokatie voor wisselexposities. Daar kwam bijna de helft van het normale aantal bezoekers. Het is goed dat alle teamleden aan het woord komen in dit bijzondere nummer van de *Kroniek*.

Een topattractie in Museum Flehite is natuurlijk het grote stadsgezicht van Withoos, dat na twee jaar weer op zijn plaats terug is. In het kader van de viering van 750 jaar stadsrechten schreef Rosita Steenbeek een prachtige roman, waarin Withoos en Van Wittel een hoofdrol spelen. Een nieuwe publiekstrekker wordt de maquette van de binnenstad van 1671. Het is verbazend hoeveel technische en historische kennis hierin is samengebald.

Museum Flehite verdient haar nieuwe gebouw. Zo is uit een ramp toch iets goeds geboren, want zonder asbest hadden wij hier alleen maar van kunnen dromen. Maar Amersfoort verdient ook dit museum. Ik verwacht dat het oude bezoekerscijfer van 40.000 per jaar snel overtroffen wordt. Als ook de Elleboogkerk vernieuwd en in oude glorie hersteld is, heeft Amersfoort weer alle musea op de goede plaats!

ARRIËN KRUYT

Wethouder van Cultuur

Van asbest naar een gloednieuw museum

Hoe hebben de directeur en het lokatiehoofd van Museum Flehite de afgelopen twee jaren ervaren? Wat was hun visie op het nieuwe museum? En hoe gingen zij om met de hoge druk van het bouwprogramma, terwijl ook de andere drie lokaties in de steigers stonden?

door GERARD RAVEN

Wat ging er door je heen toen het asbest werd ontdekt?

GERARD: 'We wilden een klimaatinstallatie aanleggen. Voor mij onverwacht kwam de mogelijke aanwezigheid van asbest ter sprake. Ik heb toen voor de zekerheid opdracht gegeven luchtmetingen te doen, al dacht ik dat het allemaal wel zou meevallen. Om

baar' was. We hebben iedereen de gelegenheid gegeven zich te laten onderzoeken, deskundigen ingeschakeld en veel informatie verstrekt. Een kleine groep blijft de komende jaren nog onder controle. Dat zijn de mensen die jarenlang in het museum hebben gewerkt. Gelukkig zijn er tot nu toe geen nadelige consequenties geconstateerd. Een goede gezondheid gaat boven alles.'

Wat waren je uitgangspunten voor de renovatie?

GERARD: 'Mijn belangrijkste uitgangspunt was: het karakter van de muurhuizen. Die zijn historisch en stedenbouwkundig uniek. Ik wilde dat een bezoeker het karakter van de drie middeleeuwse muurhuizen meer zou beleven.

Een tweede uitgangspunt was: meer ruimte, een duidelijke route, minder hokkerig, minder kruip-door-sluip-door. Ik wilde het museum liefst wat royaler hebben. En wat voor mij ook belangrijk was: meer licht en meer uitzicht. Er was veel dichtgetimmerd; eigenlijk zonde van de prachtige panorama-plek in de stad. Desnoods maar wat minder expositiewanden ten gunste van de beleving, het uitzicht naar de Koppelpoort en naar het Havik.

Onze ambitie is om van Museum Flehite de entree tot de binnenstad te maken. Wie straks van de kant van KAdE loopt, komt eerst Museum Flehite tegen, het visitekaartje van de binnenstad. De renovatie geeft ons de mogelijkheid om het Cultuurlint Amersfoort te ontwikkelen: de route van KAdE naar Museum Flehite en via het Armando Museum naar het Mondriaanhuis. Met een nieuwe in-/uitgang van Museum Flehite aan de Breesstraatkant wordt het cultuurlint ook feitelijk strakker getrokken.'

ONNO: 'Naast de ruimtelijke beleving en een heldere routing wilde ik graag een entree van meer allure dan de vorige. Heel belangrijk vond ik dat het gebouw zich zo goed mogelijk zou voegen in de functie van museum. Het is enerzijds een attractie op

Directeur Gerard Kleijn (links)

op alles voorbereid te zijn heb ik ook de GGD ingelicht; je weet maar nooit...

Toen ik op een vrijdagmiddag telefonisch de uitslag doorkreeg, schrok ik enorm. Dát had ik niet verwacht. De luchtkwaliteit was volstrekt onvoldoende. Ik had geen keuze: uit het oogpunt van volksgezondheid moest het museum direct dicht. Een *crazy* gevoel. In dat gemoedelijke, familieachtige museum bleek een gemeen gevaar te schuilen.

Gelukkig bleek later dat het risico voor de gezondheid van bezoekers en meeste (ex-) medewerkers en vrijwilligers 'verwaarloos-

Hoe heb je de ontruiming van het museum ervaren?

ONNO: 'Het was schrikken. De prachtige en succesvolle tentoonstelling van de collectie Kamerbeek moest van het ene op het andere moment dicht. En wat betekende deze ontdekking voor de gezondheid van betrokkenen? Er was veel zorg en het duurde wel even voor de rust was weergekeerd. En toen de ontruiming van de collectie, waar het team zich persoonlijk voor heeft ingezet. Bizar allemaal; nooit gedacht in zo'n situatie terecht te zullen komen.'

Lokatiehoofd Onno Maurer

zichzelf, één van onze topstukken zou je kunnen zeggen. Maar het moet anderzijds een prettige en functionele behuizing zijn voor onze veelzijdige collectie. Ik denk dat het de architect gelukt is het gebouw een neutraal maar stijlvol uitgangspunt voor de presentatie van onze kunst- en cultuurschatten te laten zijn, door de aanleg van nieuwe vloeren, wanden en verlichting.'

Hoe kwam je tot de keuze van de architect?

GERARD: 'In de fase dat er nog helemaal geen renovatiebesluit was, ben ik naar Jim Klinkhamer en Roel ten Bras toegestapt. Ik heb hen om hulp gevraagd. Er moest een perspectiefbeeld komen hoe het zou kunnen worden. Ik wilde een architect zonder enige voorgeschiedenis met het museum, omdat die toen zo beladen was (wie had moeten weten dat er asbest was?). Ik kende bureau Klinkhamer van de verbouwing van Theater De Lieve Vrouw en die aanpak trok me aan. Ik zocht een architect die goed met monumenten kon omgaan en die de Amersfoortse situatie kende. Jim en Roel hebben het aangedurfd om in het project te stappen toen we nog midden in de sores van de asbestverwijdering zaten. Het bestuur van de Oudheidkundige Vereniging Flehite, toen nog eigenaar van het pand, steunde de architectenkeuze. Ik heb er geen moment spijt van gehad.'

Vertel eens over de interactie met Jim en Roel, hoe je op nieuwe ideeën kwam.

ONNO: 'Van het begin af aan klikte het. Ik merkte wel dat deze architecten ver wilden gaan, om met de beschikbare middelen zo

veel mogelijk voor elkaar te krijgen. Ze toonden gedurfde ideeën voor het realiseren van een nieuwe routing door trappenhuisen te verplaatsen en moderne materialen te gebruiken. Het was een spannend proces van verandering. Op sommige momenten vroeg ik me wel eens af hoe onze achterban op dat nieuwe, eigentijdse interieur zou gaan reageren. Want het oude interieur was niet altijd even transparant of functioneel, maar werd door velen juist om de knusse sfeer gewaardeerd. Nu het nieuwe interieur bijna is voltooid, stel ik vast dat we grote stappen vooruit hebben gezet. Ik ben benieuwd of ons publiek dat ook zo ervaart.'

Welke bijstellingen waren onderweg nodig?

GERARD: 'In de loop van de rit zijn er forse bijstellingen geweest. Ik heb er een tijdje van gedroomd om het idee Panorama Amersfoort onder te brengen in het museum: een multimediashow over de geschiedenis van Amersfoort naar een concept van Leon Wennekes. Dat kwam financieel niet tijdig rond. Voor een nieuwe brug in de lengte van het Spui bleek ook geen geld beschikbaar. Dat komt nog wel eens. En ook de plaatsing van de toiletten is niet ideaal. We hebben gewerkt met een taakstellend budget en dan moet je wel eens inleveren op je dromen en je inzichten.

De architecten zijn met het voorstel gekomen om de entree te verleggen, zodat bezoekers royaler binnenkomen. En zij verplaatsten het trappenhuis. Dat zijn de twee grote winstpunten van de renovatie.'

ONNO: 'We hebben in betrekkelijk korte tijd een bijzonder ingewikkeld proces tot een

goed einde moeten brengen. Er moest veel geld worden gevonden. Het was fantastisch te merken hoe het in de stad leefde. We zijn door talloze mensen en instanties gesteund. Daarna moesten de renovatie en de herinrichting worden uitgevoerd met de beschikbare middelen. Tijdens die processen hebben we vele hobbels moeten nemen, van financiële, bouwkundige of technische aard. Het is denk ik gelukt omdat er zich echte professionals mee hebben bemoeid, maar vooral omdat er enorme wilskracht bij het gehele team was om het museum er weer bovenop te helpen.'

Waarop ben je het meest trots?

GERARD: 'Ik ben het meest trots op het Flehite-team. Toen het asbestbericht twee jaar geleden kwam, was de club uiteraard aangeslagen. Maar iedereen heeft de draad weer opgepakt. Niemand is de ziektewet ingegaan. We hebben allerlei projecten opgezet om als museum zichtbaar te blijven. We hebben de collectie Kamerbeek gereinigd en geëxposeerd in het Armando Museum (toen dat nog kon). Er kwamen tentoonstellingen in de Mannenzaal, zoals de zeer succesvolle Helmantel. We hebben het project Amersfoort Vestingstad ontwikkeld. Er is een nieuwe huisstijl ontworpen. We hebben achterstanden in restauratie ingehaald. We bleven meedoen aan de voorbereidingen van verschillende projecten in het kader van Amersfoort 750. We hebben een hoofdsponsor gevonden: Rabobank Amersfoort en omstreken. Kortom, *live and kicking*.'

ONNO: 'Ik ben trots op al mijn collega's en vrijwilligers. Ze hebben het volgehouden gedurende die vreemde tijd waarin het museum niet normaal kon functioneren. We hebben absoluut van de nood een deugd gemaakt. We zijn creatief geweest met een alternatief programma in de Lieve-Vrouwetoren en in de Mannenzaal, waar de schoolprogramma's en Levende Geschiedenis gewoon doorgingen en waar we nota bene een van de grootste publiekstrekkers ooit beleefden. De beloning voor alle inzet, geduld en improvisatie is er in de vorm van een prachtig nieuw museum!'

Gerard Raven is conservator van Museum Flehite.

'Het verbouwde museum kan de toekomst aan'

De renovatie van de museum panden was een bijzondere uitdaging. De opdracht ging naar Jim Klinkhamer en Roel ten Bras van het Amersfoortse bureau Jonkman Klinkhamer architectuur interieur stedenbouw. Hun antwoord: in plaats van twee gebouwen namen ze alle drie, voor hetzelfde budget. Het samensmeden van de totaal verschillende muurhuizen leidde tot een verrassend nieuw geheel.

door GERARD RAVEN

Wat was je opdracht en hoe heb je de uitgangspunten zelf opgevat?

'Begin juni 2007 kwam Gerard de Kleijn naar ons architectenbureau. Museum Flehite was drie maanden daarvoor abrupt gesloten. Hij had niet stil gezeten, integendeel. Hij presenteerde een vijf-stappenplan waarmee Museum Flehite hopelijk binnen ruim anderhalf jaar haar deuren weer kon openen. Hij vroeg Jonkman Klinkhamer te helpen dit te realiseren.

In overleg kwamen we overeen analyses van het oude museum te maken, een inventarisatie van de mogelijkheden voor een herstelplan, en een ontwerp te maken met een begroting.

En zo zijn we aan de slag gegaan. Met asbestpakken en zuurstofmaskers werden we rondgeleid door het museum. We leerden dat al het hout met ruwe kanten diende te worden verwijderd. Dat betekende dat we als uitgangspunt voor het ontwerp lege zalen zouden aantreffen, met

Boven: Roel ten Bras.
Onder: in groen de zichtas; in grijs het plan voor een andere brug naar de nieuwe ingang.

enkel de vloerbalken en dragende binnenwanden restend. Terug op kantoor analyseerden we hoe Museum Flehite ligt in de stad, hoe zij bereikbaar is, hoe herkenbaar als museum ook, en hoe de interne routing verliep. Al snel kwamen we op het hoofdprincipe voor het latere ontwerp: de verplaatsing van de trappenhuizen. Museum Flehite is een aaneenschakeling van drie muurhuizen.

Maar de verwerving van deze panden voor het museum was over een lange periode uitgesmeerd. Uiteraard zijn de drie muurhuizen als individuele panden gebouwd. Dat verklaart het verschillende uiterlijk en de variërende verdiepingshoogten. De bestaande trappenhuizen in het museum lagen dan ook logischerwijs tegen de scheidingsmuren tussen de panden in: zo kon elk niveauverschil eenvoudig overwonnen worden. Maar nu deed zich een unieke kans voor. Voor het eerst in het bestaan van het museum was er de mogelijkheid een ontwerp te realiseren met alle drie de panden als museum.'

pen in het museum duidelijk in ontwerptaal te laten afwijken van het bestaande gebouw. Voor de nieuwe vloeren vonden we een oplossing waarbij de noodzakelijke techniek uit het zicht bleef. Dit resulteerde in dunne, steenachtige vloeren op de bewaard gebleven balken. Daarin namen we vloerverwarming op. Er lopen kabelstroken langs de randen. Om de hoogteverschillen te overbruggen ontwierpen we donker gekleurde stalen trappen en hellingbanen. Ook de glazen puien en brandscheidingen zijn in staal uitgevoerd. Het hele ontwerp is er op gericht duidelijk te onderscheiden wat tot het oude behoort en wat nieuwe ingrepen in het museum zijn.

Ook ons ontwerp voor de inrichting zet deze gedachte voort. Alle wanden en vloeren in het museum zijn lichtgrijs

Hoe heb je dat verder ingevuld?

'Eén van de belangrijkste kwaliteiten in hedendaagse musea is de routing. Alle musea trachten de bezoekers van begin tot eind te geboeid houden, zonder ze de verwarring te bieden in een reeds bezochte zaal terug te moeten keren. Het introduceren van een dergelijke routing zou Museum Flehite ons inziens een enorme impuls geven. De trappenhuis gingen van het midden van de gebouwen naar het uiteinde. Daardoor kan de bezoeker nu voor het eerst het hele museum van zaal naar zaal doorlopen. Na drie zalen treft men een trappenhuis om te stijgen of dalen; zo gaat het op elke verdieping. Maar met dit ei van Columbus waren we er nog niet. Talloze studies zijn verricht naar de meest ideale opeenvolging van de zalen op de verschillende verdiepingen en het overbruggen van de hoogteverschillen tussen elke zaal.

Uiteindelijk is de route tot stand gekomen in combinatie met een ander belangrijk ontwerpuitsgangspunt: een nieuwe entree ruimte. In onze analyse bleek de cruciale plek die Museum Flehite inneemt in de stad niet echt tot zijn recht te komen. In Amersfoort herkennen we een *Cultureel Lint*: een lange lijn dwars door Amersfoort waaraan belangrijke musea liggen: KAdE, de Mannenzaal, Museum Flehite, het Armandomuseum, het Mondriaanhuis en Huis Randenbroek. Ze liggen aan een prachtige doorgaande wandelroute van noord naar zuid. De oude entree van Flehite voelde als een appendix aan dit lint. In ons ontwerp creëerden we een ontvangstruimte, passend bij een museum van deze omvang. Deze bevindt zich in het hoekpand, met entrees aan beide zijden van het gebouw. Het culturele lint loopt nu door de ontvangsthal van het museum heen. Van hieruit start de nieuwe route door het museum.'

Oud en nieuw, hoe gaat dat samen?

'Een belangrijk thema in het ontwerp is de herkenning van de muurhuizen zoals ze vroeger waren, oftewel: de gebouwen als onderdeel van de collectie. Dat betekent dat elke ontwerpbeslissing de herkenbaarheid van de gebouwen moest versterken. We kozen ervoor nieuwe ingre-

Boven: de nieuwe entree en aanlegsteiger.

Onder: het trappenhuis is verplaatst naar de zijkant van het complex.

gekleurd. Ze lijken bijna wit, maar de kunstwerken komen op deze kleur beter tot hun recht. Contrasterend met dit lichte grijs zijn ook de ontwerpen voor de balie, expositiewanden, vitrines en andere elementen om de collectie te kunnen tonen, net zo als de eerder genoemde trappen en hellingbanen. Zo kan het bestaande gebouw als eenheid zo goed mogelijk worden onderscheiden.'

Nu het museum weer open gaat, waar ben je het meest trots op?

'De verbouwing was voor ons bureau een bijzonder intensieve periode. De bestaande panden waren goed gedocumenteerd, maar in werkelijkheid blijken eerdere verbouwingen en aanpassingen vaak anders te zijn uitgevoerd dan de tekeningen. De vooraf in overleg opgestelde planning kwam onder grote druk te staan, maar alle betrokkenen hebben zich tot het uiterste ingespannen om het museum op tijd te laten openen. Wie nog geen blik heeft kunnen werpen in het verbouwde museum kan een metamorfose verwachten. De binnenkomst is royaal en biedt de bezoeker direct een *preview* naar de vernieuwde zalen, door de uitgekiende zichtlijnen en vides. Het budget waarmee de asbestrenovatie is ingezet was relatief krap. Daarom geeft het des te meer voldoening dat wij een museum konden maken dat de toekomst aan kan.'

Gerard Raven is conservator van Museum Flehite.

Ep de Ruiter

RESTAURATOR/VORMGEVER

Wat vind ik mooi aan een voorwerp? Ik word vertederd door een zandstenen heiligenbeeld, dat zo fijn en secuur is uitgehakt en de Beeldenstorm heeft getrotseerd. Of een naïef schilderij, omdat je zo goed kan zien dat de schilder grote technische problemen niet de baas was. Het kan een wiegje zijn, waaraan je zo mooi de sleetsheid ziet en waar de geschiedenis vanaf spat. Dat kan ook een lelijk potje zijn, dat precies op de goede wijze ten toon is gesteld, met het goede verhaal erbij, waardoor het bijna een icoon wordt. Maar dat kan ook een vingerafdruk van de schilder zijn, waardoor ik tijdens een restauratie een moment contact met hem heb.

Ik vind **het schilderij van Balthazar van der Ast** het mooist, omdat hij zijn vak totaal beheerste. Zijn collega's hadden specialismen: vogels, bloemen, schelpen. Maar hij kon het allemaal. We hebben nog wel meer stillevenen uit de 17e eeuw, maar de druiven daarop zijn bolletjes. Van der Ast maakte ze transparant. Dat zie je zelfs bij zijn porselein. Dat is het verschil!

Maar het allermooiste is het geheel van een museumcollectie: wat de voorwerpen samen kunnen vertellen en wat de mensen daar mee doen.

Henny Boomsma

RECEPTIONISTE/SCHOONMAAKSTER

Ik vind het poppenhuis uit de jaren dertig het mooist. Het is 'mijn' voorwerp. Als ik boven was om de museumzalen schoon te maken, moest het altijd een rondje draaien. Ook gaf ik het extra aandacht: zodra er een vlieg in de vitrine lag haalde ik hem weg.

Het is bijzonder omdat het gemaakt is door een speelgoedfabriek, maar nog meer omdat de vader van het kind het verder heeft versierd met behang en extra voorwerpen. Oud speelgoed doet allerlei herinneringen aan vroeger opborrelen. Mijn vader maakte voor ons thuis houten karren en een paard op wieltes dat je voort kon trekken, maar er is niets van bewaard gebleven. We hebben het stukgespeeld.

Thuis heb ik nog een speelgoed-kinderwagen staan die van mijn betovergrootmoeder is geweest. Nu speelt mijn kleindochter ermee. Voor onze kinderen is speelgoed een luxe, kant en klaar, waar ze geen band meer mee hebben zoals wij. Het is allemaal dood. Een kind heeft nu geen fantasie meer. Maar mijn vader maakte een wiegje voor mij en mijn moeder naaide het hemeltje. En dat hebben ze ook voor mijn dochter gedaan. Ik naaide nog poppenkleden voor mijn kinderen. Mijn zoon bewaart zorgvuldig een popje dat ik gebreid heb voor zijn dochtertje, zes jaar geleden. Dat is voor hem heel bijzonder!

Lydia Edelkoort

STAFMEDEWERKER EDUCATIE

Het lijkt een eenvoudige opgave, je favoriete voorwerp in de museumcollectie te beschrijven. Het kostte tijd om mijn keuze te bepalen: er zijn zo veel leuke en gewone objecten om bijzondere verhalen over te vertellen. Maar ik kies uiteindelijk toch voor mijn eerste keus, voor ons topstuk. **Het grote gezicht op de stad**, in 1671 door **Matthias Withoos** geschilderd.

Sinds mijn studietijd ben ik gefascineerd door middeleeuwse stadsontwikkeling en met name door de stedelijke verdedigingswerken. Toen was het Utrecht Ommuurd, nu is het Amersfoort Vestingstad. Withoos laat mij die stadsmuur zien, de muurtorens en de stadspoorten. Ook gunt hij mij een kijkje in die stad binnen de muren. Ik zie de drie muurhuizen waarin Museum Flehite nu is gevestigd. Het linker huis heeft gaten in het dak; dat zie ik op het schilderij, maar heb ik ook gelezen in enkele stukken uit Archief Eemland.

Hoe zou het zijn geweest, daar binnen die muren te wonen? Hoe zag het eruit? Dit schilderij laat mij, in gedachten, samen met Matthias Withoos rondom de stad lopen. Ik sta op de wal die sinds 1560 achter de muur is opgeworpen en kijk over de borstwering. Aan de voet van de muur ligt wasgoed te bleken. In de verte zie ik de tabaksschuren liggen temidden van de velden met tabaksplanten. Achter mij, in de stad, staat de Lieve-Vrouwekapel. Het nieuwe carillon in de toren strooit zijn klanken uit over de stad en de omgeving.

Dan gaat mijn telefoon: wanneer ik de teksten voor het nieuwe museum klaar heb, ze moeten er 15 mei hangen. Welkom in 2009, in het veel meer dan 750 jaar oude Amersfoort en het nieuwe Museum Flehite!

Gerard Raven

CONSERVATOR

Als je meer dan 20.000 voorwerpen beheert, hoeft het niet te verbazen dat je bijna elke dag iets nieuws ontdekt. Een object dat je nog nooit gezien hebt. Een inscriptie waar je altijd overheen gekeken had, omdat er hier nooit de rust is om écht goed te kijken. Of een inzicht dat je krijgt door verbanden te leggen.

Maar mijn favoriet is een liefde op het eerste gezicht, toen ik hier in 1991 kwam werken. Het is een **heiligenbeeld uit het Sint-Aagtenklooster**. Het boek dat de jonge vrouw leest kan wijzen op Sint Agatha zelf, maar de geleerden zijn het daar niet over eens. Het is eerder een gebedenboekje. In ieder geval gaat van haar een rust en schoonheid uit die onmiskenbaar getuigen van een wereld die ons jachtige bestaan ver te boven gaat. Van een wereld van wijsheid en geloof, van één ding tegelijk.

Het was natuurlijk een inspirerend voorbeeld voor de vele zusters die aan 't Zand woonden. Zij hadden daar bijna een eigen dorp, op een enorm terrein. Maar ze waren niet wereldvreemd. Net als veel andere Amersfoortse kloosters is het Aagtenconvent in 1399 ontstaan uit de Moderne Devotie. Dat was een vernieuwingsbeweging die de aandacht vestigde op persoonlijke vroomheid. Maar daarnaast was het: bid en werk, dus er werd ook gezorgd voor de zwakken in de samenleving. De zusters hadden daarvoor een ziekenhuisje en een begijnhof. Maar ook werden er prachtig versierde boeken (over)geschreven, en dat verklaart misschien waarom de vrouw er een in haar handen heeft.

Henk Woudenberg

VRIJWILLIGER COLLECTIEBEHEER

Waar komt toch mijn méér dan gemiddelde belangstelling voor geschiedenis vandaan? Is het die schoolplaat van Isings over een belegering van Jeruzalem door kruisvaarders in 1099, die ik op tienjarige leeftijd op school zag? Was het soms het stichtelijke en romantische verhaal dat de onderwijzer daarbij vertelde, waarvan de feiten overigens voor een belangrijk deel wel anders lagen? In 2001 was ik bijna 61 jaar en met pensioen. Ik zocht een gelegenheid om iets te doen dat aansloot op mijn interesse voor middeleeuwse geschiedenis en cultuur. Ik 'solliciteerde' bij Gerard Raven en werd vrijwilliger bij collectiebeheer, één dag in de week. In de afgelopen jaren zijn er voor registratie, beschrijving, in- en uitpakken duizenden voorwerpen door mijn handen gegaan. Schilderijen, voorwerpen, tekeningen, prenten, munten en penningen.

Van alle voorwerpen die ik zag sprak **het zwaard** het meest tot mijn verbeelding. Vele malen heb ik er 'verlekkerd' naar gekeken, me tegelijkertijd realiserend dat daarmee verschrikkelijke houwen uitgedeeld kunnen zijn. Het is afkomstig uit een vroegmiddeleeuws grafveld bij Oud-Leusden; datering tussen 500-750 AD. De pommel is versierd met zilver en messing, ingelegd tussen gegraveerde lijnen. De ijzeren greep zal met been, hout of leer bekleed zijn geweest en soms werden deze omwonden met goud- of zilverdraad. Was het een ceremonieel zwaard? Eén ding is zeker, ridderslagen werden er niet mee gegeven, dat kwam pas eeuwen later is zwang. Populair is het fabeltje dat de gleuven aan beide zijden van de kling voor bloedafvoer zijn. Niet dus; ze zijn bedoeld om de kling lichter te maken.

Als ik zo'n moorddadig kunststukje zie, denk ik toch met bewondering aan het vakmanschap van de makers van vele eeuwen geleden. Zal het ooit weer eens in de vaste opstelling verschijnen?

Bep Berkhof

HOOFD RECEPTIE EN RESERVERINGEN

Als ik 's avonds mijn sluitronde loop sta ik vaak even stil bij **Gezicht op de Westsingel met Sprengel** van **Hendrik Jan Wolter**. Ik sta er dan even bij te mijmeren. Dan denk ik terug aan 1900, hoe mooi Amersfoort was met die zon en nevel. Maar ook hoe arm, want die nevel was achteraf niet wat het leek.

Vooral bij weekenddienst is daar tijd voor. Dan kom ik wat eerder openen en lichten aandoen. Ik kies elke keer een andere zaal om rustig te bekijken. Soms doe ik wat niet mag. Toen ik hier net werkte ging ik stiekem op een roze Harley-Davidson zitten. Dat deed me terugdenken aan de tochtjes bij mijn broer achterop de motor. Bij de tentoonstelling van jukeboxen zette ik een plaatje op en ging dansend door de zaal.

Nu werk ik hier alweer negentien jaar, maar al die tijd is die Wolter favoriet. Toen een collega tien jaar geleden zei dat het ook haar lieveling was dacht ik: nou ja zeg... hij is van mij!

Anneke Abma

MANAGEMENTASSISTENT

Het voorwerp waar ik gevoelsmatig het meest mee heb, is **de aardewerken urn uit circa 1600 voor Christus**. Niet zozeer vanwege zijn functie, maar vooral vanwege het ruwe materiaal en de vorm. Ik houd van dat primitieve. Enerzijds de eerlijkheid van het materiaal: men gebruikte in die tijd alleen wat de natuur de mensen bood. Anderzijds de schoonheid van de eenvoud. Ik zou de urn wel op een mooie, ruime plek in mijn eigen woonkamer willen zetten! Te beseffen dat hij al zo oud is vind ik heel indrukwekkend. En frappant... deze urn was de aanleiding om Museum Flehite op te richten!

Een heel ander voorwerp is een Vanitas van Withoos. Dat is knap schilderwerk, zeker, maar het raakt me niet echt; te gekunsteld. Wat het voor mij dan weer wel interessant maakt, is om de symboliek die erin zit te duiden. Dieren en planten, dood of levend, als symbolen van vergankelijkheid, droefheid en rouw. Maar daartegenover staan in hetzelfde schilderij ook symbolen van succes na moeilijkheden, triomf door inspanning, onsterfelijkheid, eeuwigheid. Wat ging er in dat schildershoofd om? Of... in dat van de ijdele opdrachtgever?

Wat mij verder boeit, is de samenhang van collectievoorwerpen en gebeurtenissen in de tijd. Het is de kunst van een museumstaf om die verhalen inspirerend en inzichtelijk aan te reiken. Voor iedereen, maar vooral voor de jeugd. Voor het behoud van ons cultureel erfgoed vind ik het belangrijk dat de jeugd er zich van begin af aan bij betrokken voelt en vervolgens mede verantwoordelijk. Vanuit die achtergrond hoop ik van harte daar als medewerker van Museum Flehite een steentje aan bij te dragen.

Katjuscha Otte

STAFMEDEWERKER COMMUNICATIE

Eén van mijn favoriete kunstenaars uit de collectie van Museum Flehite is **Jo Koster**. In 2003 was er een tentoonstelling van haar werk in het museum te zien. Het was het jaar dat ik in dienst kwam en de eerste Flehite-tentoonstelling die ik zag. Ik heb de catalogus in één ruk uitgelezen. In eerste instantie omdat ik haar werk prachtig vind: ze heeft een mooie techniek, werkt in heldere kleuren en ze zet haar onderwerpen teder en invoelend neer. Met name haar landschappen, vrouwen in klederdracht en de Bretonse havengezichten zijn erg mooi.

Haar portretten hebben iets fascinerends. Ik ken er maar weinig waarop de geportretteerde lacht. Soms laat Jo Koster de mensen die ze afbeeldde neutraal kijken, sommigen hebben zelfs een stuurse blik in de ogen. Wat zou daar achter zitten? Museum Flehite bezit een bijzondere **tekening** van Jo Koster. Het is een halfportret van een zittende vrouw. Ze kijkt de toeschouwer recht aan en glimlacht een klein beetje...

Pas in tweede instantie viel me op dat Jo Koster en ik een aantal gemeenschappelijke favoriete plekken hebben: de bossen en heidevelden in de omgeving van Hattem en Wezep, Zwolle en Staphorst. Plekken waar zij heeft gewoond of graag kwam en waar ik mijn jeugd heb doorgebracht en nog steeds graag kom. Wandelend op landgoed Molecaten in Hattem, vlakbij het huis waar Jo Koster jaren woonde, denk ik altijd even aan haar.

Khosrow Rahmanfard

TECHNISCHE DIENST

Toen ik vijftien jaar geleden asielzoeker was, kreeg ik vrijwilligerswerk in Museum Flehite. Alles was vreemd voor mij: de mensen, de taal, een museum. Gerard Raven werkte mij in en vertelde tijdens ons werk de eerste verhalen over wat er allemaal te zien is. Ik was in Iran ook wel in musea geweest, maar dit was toch wel heel anders. Onderweg naar taalles kwam ik langs het gymnasium, met het borstbeeld van Johan van Oldenbarnevelt. Ik vroeg me af waarom Amersfoort hem zo belangrijk vindt en ontdekte zijn portret en andere voorwerpen van hem in het museum. Ik begreep de tekst erbij maar nauwelijks, maar ik gaf niet op. Ten slotte kwam ik er achter dat Van Oldenbarnevelt opkwam voor vrijheid van meningsuiting en geloof. Daarom moest hij sterven. Johan van Oldenbarnevelt is mijn held, want ik moest zelf vluchten omdat ik niet wilde meedoen met verplichte gebeden. Maar in het museum werd ik opgevangen en kreeg ik zelfs een vaste baan.

Het stokje van Johan van Oldenbarnevelt is een mooi symbool. Daarmee klom hij op het schavot. Zouden de kinderen van Amersfoort weten wat hij voor ons gedaan heeft?

Loes Bruintjes

EDUCATOR

Mijn favoriete voorwerp is **De gastelingen** van **Wolter**. Kijk eens naar die vermoeide koppen. Een heel leven achter zich. Wat voor mannen zijn dit? Waar komen ze vandaan, waar gaan ze naar toe? Waarom dragen ze bijna identieke kleding? Nu weet ik dat 'toevallig'. Zelfs hun namen zijn bekend. Het zijn gastelingen uit de manenzaal van het Sint-Pieters- en Bloklandsgasthuis. Geen van allen heb ik gekend, toch heb ik een duidelijk beeld van deze mannen. Dat komt omdat ik als projectleider Levende Geschiedenis in de manenzaal regelmatig zie hoe rolspelers deze gastelingen prachtig tot leven laten komen.

Tegelijkertijd blijf ik me toch steeds afvragen hoe hun leven eruit heeft gezien. Hebben ze het zwaar gehad? Waren ze gelukkig, of misschien tevreden? Wat hebben ze meegemaakt? Hoe keken zij tegen hun tijd aan? Waar verbaasden zij zich over? Hoe 'groot' was hun wereld? Hoe zagen zij 'mijn' Amersfoort? Allemaal interessante vragen die dit schilderij bij mij oproept.

Ik werk met veel plezier in een historisch museum met prachtige objecten. Eén van de grootste charmes vind ik het stellen van vragen en proberen daarop antwoorden te vinden. Hoe was het leven voor mensen in deze prachtige stad in een tijd die wij alleen uit verhalen kennen? Die verbazingen en ontdekkingen te kunnen delen met bezoekers, kinderen en volwassenen, is een groot genoegen. Dat symboliseert dit schilderij voor mij.

Daar raak je nooit op uitgekeken!

Tijdens een werkbezoek aan het Stedelijk Museum Alkmaar werden we allemaal op slag verliefd op een maquette van 1:87. Die grote schaal maakt het immers mogelijk om veel te detailleren aan de gevels. Ook worden de figuurtjes zó groot dat ze meedoen in het leven van dié stad. De kaasdragers moesten bij ons natuurlijk wel een processie van bedevaartgangers worden en zo hadden we nog wel meer wensen. Wat kwam er verder allemaal bij kijken?

door GERARD RAVEN

Sinds de jaren zeventig hadden we een miniatuurversie van de binnenstad staan, van 1:500. Toen in 2001 het grote stadsgezicht van Withoos kwam pasten de twee wonderwel bij elkaar. De maquette was een ideaal onderwijsmiddel, maar zonder detaillering en inmiddels compleet versleten. Ik heb enkele markante gebouwen bewaard, maar het restant hebben we achtergelaten in de asbestzalen. Bij een nieuwe museum hoorde immers ook een nieuwe maquette.

De eerste stap was natuurlijk de financiering. Daarmee boften we enorm, omdat de Stichting Vrienden van Amersfoort Stadsherstel ons juist benaderde of we nog 'een leuk project wisten'. In één klap hadden we de grote som geld. Daarna zaten we rond de tafel met **Herbert en Diederik Thomesen** van Artitec, die Alkmaar hadden gebouwd, maar al twintig jaar bezig zijn met stadsmaquettes. Zij hadden de ervaring, maar ook de gietmaterialen om ons project op tijd te kunnen realiseren. Wel moesten we concessies doen. We wisten al dat we slechts een deel van de binnenstad konden laten zien, maar nu moest ook de Sint-Joriskerk opgegeven worden.

Daarna werd het zaak om alle historische informatie te verzamelen. Herbert worstelde zich door een grote stapel uitgeleende Amersfoortboeken. Lydia Edelkoort en ik zochten in onze collectie alle prenten en tekeningen op die verder nog informatie gaven. Ook vonden we **Cor van den Braber** bereid om belangeloos mee te werken. Als oud-hoofd Monumentenzorg Amersfoort was hij zó weg

Boven: maquettebouwer Herbert Thomesen.

van het stadsgezicht van Withoos dat het publiek ademloos aan zijn lippen als hij stond te vertellen. Bovendien had hij zijn inzichten in een boek beschreven.

Hij was dus de ideale gesprekspartner van Herbert waar wij ons moesten concentreren op de inrichting van het museum. Ik laat hen verder zelf aan het woord.

OPVATTING VAN DE OPDRACHT

HERBERT: 'Bij de bouw van een historische stads- of landschapsmaquette zijn een aantal aspecten van belang. De wensen van de opdrachtgever, budget, schaal, afmeting en beschikbaarheid van historische gegevens. Hier was het de bedoeling een deel van de binnenstad te maken waarin zich de belangrijkste gebouwen bevonden, waarmee in grote lijnen het verhaal van het leven in de stad anno 1671 te vertellen was.

Omdat menselijke figuurtjes belangrijk zijn bij het visualiseren van het verhaal moeten die nog goed te herkennen zijn en moet duidelijk zijn wat ze doen. Daarom is gekozen voor de kleinst mogelijke schaal: 1:87. Misschien wat vreemd voor mensen die onbekend zijn met modelbouw, maar omgerekend naar Engelse maten is dat 3,5 mm staat tot 1 Engelse voet. Dit is ook de schaal van modeltreintjes. Het heeft als voordeel dat de handel veel producten maakt die bruikbaar zijn bij het vervaardigen van een maquette. Omdat wij al sinds vele jaren historische maquettes vervaardigen in deze schaal hadden wij al veel historische figuurtjes en andere accessoires die in de maquette van Amersfoort gebruikt konden worden. We hebben alleen de dieren ingekocht.'

COR: 'De uitnodiging van het museum te willen meedenken over een maquette van een gedeelte van de oude stad sprak mij direct aan. Maquettes zijn in staat prachtige en tot de verbeelding sprekende beelden te geven van gebouwen, in het bijzonder in een historische omgeving. Tekenend is de grote belangstelling die nog steeds bestaat voor de maquettes in het Musée des Plans et Reliefs in Parijs. Bij kwaliteitswerk is men in staat in gedachten af te dalen naar het niveau van de begane

grond. Om als het ware een wandeling door de stad te maken, waarbij je veel bekenden tegenkomt, in de vorm van herkenbare huizen en vertrouwde gebouwen. Een bezoek aan Alkmaar deed mijn enthousiasme alleen maar toenemen. Ik had ook het idee dat ik door mijn vroegere werk wel iets kon bijdragen aan het tot stand komen van de maquette.'

De Koppelpoort.

Cor van den Braber (midden), oud-hoofd Monumentenzorg Amersfoort.

HERBERT: 'De aanvankelijk gekozen gebouwen lagen in een gebied dat op de gewenste schaal 8 bij 5 meter zou beslaan. Daarom is gekozen voor het maken van een impressie van Amersfoort, dus een deel van de binnenstad. De maten zijn teruggebracht tot 4 bij 2,5 meter, maar alle écht belangrijke gebouwen staan er op. Daardoor moest de plattegrond wel ineem worden gedrukt zonder dat een verwrongen beeld zou ontstaan. Dat dit ook een historische traditie heeft bewijst de kaart van Blaeu uit 1647. Ook op deze kaart staan veel minder huizen dan er werkelijk waren, maar de belangrijke gebouwen zijn alle aanwezig. Omdat de kaart van Blaeu één van de belangrijkste uitgangspunten was voor de maquette was deze concessie geen onlogische keuze.

De overwegingen bij de bouw van de maquette van Amersfoort waren vergelijkbaar met die van Alkmaar. Anders is het met de maquettes van de rede van Texel (4 x

18 m) in het Maritiem en Juttersmuseum op Texel en de Admiraliteitswerf van Rotterdam (2 x 3 m) op de Batavia-werf. Ze zijn qua afmetingen wel correct, maar ook deze maquettes zijn qua bebouwing deels ingevuld zonder exacte gegevens. Van geheel andere opzet was de stadsmaquette van Doetinchem. Hier deed zich een unieke situatie voor. Deze kleine stad met 500 huizen in het oude centrum werd in 1945 vrijwel geheel verwoest. Het bleek mogelijk van elk huis een exacte reconstructie te maken, door middel van interviews met overlevenden en het bestuderen van familiefoto's en bouwtekeningen. Hierdoor kon het gebeuren dat de inwoners van Doetinchem hun verdwenen stad terugzagen in de vorm van een model, op de minuut nauwkeurig vijftig jaar na het bombardement.'

DE VERDERE AANPAK

COR: 'Het lag voor de hand dat als uitgangspunt verder gekozen werd voor de stadsplattegrond van Blaeu. De gravures van deze kaartenmaker zijn bijna een begrip. Menige stad in Nederland is door hem op die manier ver-eeuwigd en in het trapportaal van menig huis hangt een ingelijste facsimile-uitgave. Hoewel Blaeu niet op alle vragen een antwoord heeft, geeft hij de belangrijkste gebouwen in essentie weer. Het grote aantal woonhuizen behandelde hij als beeldmerken.

Ook het grote stadsgezicht van Matthias Withoos bleek onmisbaar. Dat geeft namelijk een perfect beeld van de stad tegen het einde van de zeventiende eeuw. Zij toont een sfeer van het bestaan van die tijd, met nijverheid en handel, waarbij de kleuren en de structuren van het stedelijke landschap treffend naar voren komen. En bovenal inspireren!

Gebruik makend van de welwillende houding van de vroegere collega's van het bureau Monumentenzorg had ik toegang tot de belangrijke verzameling restauratietekeningen. Dit archief heeft zich in de afgelopen tientallen jaren ontwikkeld tot een kolossale hoeveelheid beeldmateriaal. En wat in dit verband van belang is, op een toegankelijke schaal én betrouwbaar. De wensen van het museum en de maker van de maquette konden dan ook voor een groot gedeelte worden vervuld. Zo was het mogelijk kopieën van de plattegronden, de doorsneden en de geveltekeningen van de belangrijkste monumenten ter hand te stellen.'

HERBERT: 'Slechts een deel van de bebouwing uit het 17e eeuwse Amersfoort is bekend. We hebben de onbekende gebouwen zelf ontworpen, gebruik makend van gevelmodellen die passen bij de tijdgeest en de locatie.'

Museum Flehite wordt geplaatst. Links op de foto Ali Sahin, die veel schilderwerk deed.

De grondplaten worden vastgeschroefd.

HERBERT: 'Omdat er concessies moeten worden gedaan aan het aantal huisjes en oppervlak, moet de stadsplattegrond zó worden veranderd dat een stadsbeeld ontstaat dat voor de oppervlakkige beschouwer correct is, met behoud van het karakter van het historische stratenpatroon. Het moeilijke aan dit proces is dat je straten en grachten slechts beperkt kunt versmallen en dat de hoogte van de huizen ook niet aangepast kan worden. Je moet waken dat de bebouwing niet erg massief gaat werken. Dit kan alleen door nét voldoende ruimte tussen en achter de huizen te laten voor tuinen en open plaatsjes. Ook is het van belang dat de verdeling van de huizen tussen de straten en steegjes juist lijkt te zijn en min of meer conform de historische plattegrond.'

Kahraman Sahih, de man van het gietwerk.

PRAKTISCHE PROBLEMEN

COR: 'De discussies met Gerard, Lydia en Herbert hadden vaak interessante en onverwachte perspectieven tot gevolg. Daarbij bleek geregeld dat het onmogelijk zou zijn de staat van volledige betrouwbaarheid ook maar enigszins te benaderen.'

Extra aandacht kreeg de Onze-Lieve-Vrouwetoren en de bijbehorende kapel. Omdat de plattegrond samengedrukt is zou de toren een gevoel geven anderhalf maal zo hoog te zijn ten opzichte van het oppervlak van de maquette. Een bijkomend probleem was de verkleining van het plein waarop het schip van de kerk moest komen. Door de schaal van toren en schip aan te passen konden beide problemen worden opgelost. De kerk past op het plein en lijkt goede proporties te hebben ten opzichte van de omgeving.

Waar een gebouw gereconstrueerd moest worden zonder over voldoende bronnen te beschikken kon ik de hulp inroepen van Cor van den Braber. In een uitermate prettige samenwerking zijn zo enkele van de meest opzienbarende gebouwen ontstaan, zoals het stadhuis aan de Hof en de al genoemde kapel. Daarnaast hebben zijn adviezen de kwaliteit van de maquette op verschillende punten verbeterd. De huizen die we zelf ontwierpen moesten we

Renovatie en herinrichting zijn mogelijk gemaakt door:

Gemeente Amersfoort

Provincie Utrecht

 bouwfonds
cultuurfonds

Cees Kamerbeek Fonds

Partners en aandeelhouders

 Pina Beintveld Cultuurfonds

 Hein, fonds

Vrienden Stadsherstel

enigzins terughoudend aanpakken, om ze niet te veel te laten opvallen. Ook het kleurgebruik moest subtiel zijn, om te voorkomen dat delen van de maquette detoneren. Het moet een harmonieuze eenheid vormen. Het schilderij van Withoos gaf een perfect gevoel van kleur in die tijd. Bij vorige stadsmaquettes deed zich een grappig probleem voor. De medewerkers die de huizen schilderden zijn van Turkse komaf en waren toen nog niet gewend aan de Nederlandse kleurentraditie. De maquette van Alkmaar dreigde af en toe mediterrane trekjes te krijgen. Ondertussen hebben ze zó veel historische huizen en schepen geschilderd dat ze dat feilloos doen.'

DE INVULLING VAN DE DETAILS

HERBERT: 'Deze opdracht bevatte geen uitdagingen in de zin van gebouwen, schepen of figuren. Daarvoor hadden we in het verleden al genoeg vergelijkbare projecten gemaakt. De grote uitdaging was een juiste impressie te krijgen op een relatief klein oppervlak. Als ik toch moet kiezen voor enkele objecten: de Koppelpoort qua constructie, het stadhuis qua onderzoek en qua indruk de OLV-toren en bijbehorende kerk.'

COR: 'Withoos geeft een blik óp de stad, de maquette moet het geïnteresseerde publiek vooral een blik ín de stad gunnen. De bezoekers zullen zich in hun verbeelding moeiteloos kunnen verplaatsen door het Amersfoort van die tijd: toen er nog stadsboerderijen binnen de muren in bedrijf waren, toen de poorten nog werden gesloten als het donker werd, de torenwachter zijn eenza-

Het stadhuis.

Gerard Raven is conservator van Museum Flehite.

me post beklom en de mensen zich terugtrokken in de huizen en herbergen.

Marktgeluiden, stadsrumoer, het gehamer van handwerklieden en alle geuren die daarbij horen zullen het beeld aanvullen. Althans, wanneer de hopelijk vele bezoekers moeite willen doen in gedachte op te gaan in de wirwar van bruggen en grachten, straten en stegen, huizen en achtertuinen.'

GROOTSTE TROTS?

HERBERT: 'Een maquette te hebben staan in een mooi museum in een prachtige stad, in de belangrijkste zaal.'

COR: 'Ik heb het vermoeden dat de makers van de maquette tevreden en trots zullen zijn op het resultaat, wanneer een opgetogen publiek blij geeft van verrassing!'

OPROEP: SCHENKERS EN RONDLEIDERS MUSEUM FLEHITE

Het museum krijgt al veel boekingen binnen en wil alle belangstellenden goed begeleiden. Daar zijn extra vrijwilligers voor nodig. Wie ervaring heeft met schenken of rondleiden wordt van harte uitgenodigd een brief te sturen naar respectievelijk Bep Berkhof en Lydia Edelkoort, Breestraat 80, 3811 BL Amersfoort. Heeft u eerst nog een vraag, bel dan het secretariaat 247 1100.

De inrichting van het nieuwe museum

Wat kan de bezoeker verwachten? Welke thema's zijn gekozen en wat is het verschil met de oude vaste presentatie? Ga mee op een virtuele rondleiding!

door **GERARD RAVEN**

Al ver vóór de sluiting van het museum hebben we van gedachten gewisseld hoe het nieuwe museum er uit zou moeten zien. Toen ik hier in 1991 kwam werken was Burchard Elias al bezig met plannen voor een andere opstelling dan die van 1979. Geldgebrek was echter lange tijd een onoverkomelijke barrière. Interim-directeur Peter Berns kwam in 1999 met een nieuw plan, dat de basis legde voor de fusie van de Amersfoortse musea. Een geïntegreerd museum in het Eemcentrum bleek te hoog gegrepen, maar de herinrichting van Museum Flehite kwam nu op gang.

trokken. Voor 2007 stond *Thuis in Amersfoort* op de rol, de sociale geschiedenis. Maar door de asbestramp is dat plan nooit gerealiseerd. Deze drie zalen werden gefinancierd met projectgeld, dat ik heb gewonnen bij rijk, provincie en fondsen.

FONDSENWERVING

Dank zij het asbest kwam er ook geld van de gemeente om de gebouwen geheel te renoveren. De prijs die we daarvoor moesten betalen waren de nieuw ingerichte zalen. Het kostte evenveel om de oude materialen te redden als nieuwe te maken. Het concept van de architect sloot die inrichting bovendien uit. Zo werd de keus om die prachtige

cie was uiteindelijk royaler en zegde dertien toe voor de nieuwe inrichting, die ook verder geheel met extern geld is betaald. Omdat de inrichting buiten de gemeentegelden viel verkeerden wij lang in onzekerheid over het beschikbare budget. Wij hadden een absoluut minimum berekend en daar nog enkele bescheiden extra's bij bedacht. Dat minimum hebben wij uiteindelijk binnengehaald, maar ook niet meer dan dat. Vandaar dat er op het gebied van multimedia niet veel te zien is. Aan een klimaatinstallatie dachten wij al helemaal niet meer. Recent is echter in de museale wereld begrip ontstaan voor de onmogelijke situatie waar je met middeleeuwse panden in zit, die immers niet gebouwd zijn op luchtbehandeling.

THEMA'S

Intussen hadden wij een bosdag met het volledige personeel, om een totaal nieuw concept uit te denken. Uiteindelijk kwamen wij toch weer op een chronologische indeling uit: Middeleeuwen, schildersschool van Van Campen, Wolter, industrialisatie, twee oorlogen en de recente stadsgeschiedenis. Daarna konden wij de zalen inhoudelijk gaan vullen. Het team daarvoor bestond uit Loes Bruintjes, Lydia Edelkoort, Onno Maurer en ik. Ieder werd coördinator van enkele zalen, zodat we meer grip kregen op het inrichtingsproces. Toch bleek dat in de praktijk een redelijk onmogelijke opgave, omdat er nu zoveel extra spelers in het veld waren: gemeente, architect, Monumentenzorg, aannemer en tientallen toeleveringsbedrijven. Dat was ook de ervaring van Ep de Ruiter; hij concentreerde zich op vormgeving, technische aspecten en restauratie van een aantal schilderijen.

1. Gezicht op de stad

Lydia Edelkoort, Onno Maurer, Khosrow Rahmandfard, Ep de Ruiter, Gerard IJzereef en ik hebben ieder op eigen wijze bijgedragen aan de totstandkoming van de nieuwe zalen *Amersfoort in bezettingstijd* (2003) en *Amersfoort werkt* (2005). Daarin werd de chronologische volgorde losgelaten en paktten we thema's aan; volgens ons totaalplan zou dat in de andere zalen worden doorge-

vormgeving en vitrines in asbestconditie achter te laten makkelijker. Wel hebben wij tijdens de schoonmaak niet alleen de collectie, maar ook de nieuwe lampen en filmapparatuur en zelfs de schoolspullen gered. Uiteraard konden we niet bij de fondsen terug komen voor hetzelfde. De Mondriaanstichting trok zelfs de toezegging voor de nog niet gerealiseerde zaal in. De provin-

In onze plannen verwerkten wij de positieve en negatieve ervaringen van de twee nieuwe zalen die eerder opgeleverd waren. Zo hebben we nadrukkelijker de levens van bepaalde Amersfoorters als voorbeeld genomen en ook meer gedaan met verschillende leerstijlen van jeugd en volwassenen. Bovendien was duidelijk dat in het nieuwe museum vooral het gebouw moest spreken. Ook zelf wilden wij de zalen minder vol plannen, maar dit legde grote beperkingen op aan de presentatie van de collectie. Ongeveer de helft van de duizend voorheen getoonde voorwerpen moest in depot blijven. Er was dus een nóg scherpere selectie nodig, waarbij alleen de top zou overblijven. Daarnaast hebben we ook geregeld anders gekozen.

INRICHTING

De afgelopen maanden is de inrichting al op papier en in de depots voorbereid, maar het was wachten op het moment dat de aannemer opleverde en de nieuwe alarminstallaties werkten. Tot driemaal toe moest het eerste transport uitgesteld worden, omdat de verbouwing uitliep. Daardoor was duidelijk dat de zolderverdieping pas in de zomer zou kunnen worden opgeleverd. Maar op vrijdag 17 april was het zover, krap een maand vóór de opening. Ep, Khosrow, Onno en ik reden met twee vrachtwagens naar het tijdelijke depot in Groningen om een groot deel van de nieuwe selectie te halen. Zo'n belangrijk transport wilden we toch wel graag zelf doen en niet overlaten aan een bedrijf. Ons nieuwe kantoor was op dat moment de enige schone zaal in het museum. Dit werd onze uitvalsbasis. Vrijwilligers Maria Bremmer, Kathelijne Jongeling en de al eerder ingehuurd Marjan de Man sorteerden de voorwerpen voor de nieuwe vitrines. Intussen richtte het museale team zaal voor zaal in, vaak op de hielen van de timmerlieden, electriciens en schoonmakers. Om extra vaart te maken huurden wij ook Roel de Vringer in, die naast het fotograferen dus ook op de werkvloer meehielp. Mirthe Woudenberg werkte aan een ander project, maar hielp spontaan Henry Boomsma de vloeren schoon te krijgen. Laten we nu het museum eens rondlopen. Mijn foto's geven een beeld van de werkzaamheden op 23 april j.l.

0. ENTREE

Vanaf de Breestraat en de Westsingel komt de bezoeker nu binnen in een royale, representatieve ruimte, onze voormalige grote expositiezaal. Achter de stalen balie is er nu veel wandruimte voor winkelartikelen, zoals een grote ansichtenkast en een vitrine voor glaswerk. Een luie trap leidt op magistrale wijze naar de eerste tentoonstellingszaal.

1. GEZICHT OP DE STAD

In onze topzaal hangt het grote stadsgezicht van Withoos op een losse wand met de introductietekst. Op gepaste afstand staat de gloednieuwe maquette van een deel van de binnenstad in hetzelfde jaar 1671. Dit is in feite een driedimensionale uitvergroting van het schilderij (zie pp. 14-17). Daarboven draait een film die die verstaalslag maakt en ernaast hangen de geschilderde portretten van Johan van Oldenbarnevelt, geelgieter Johan Thiens en prins Willem V.

Aan de achterwand van de Withoos (singel-

zijde) hangen gravures van plattegronden van circa 1560 tot 1846 en een aantal geschilderde en getekende stadsgezichten. Op de wand aan de Breestraat zijn enkele kleinere thema's uitgewerkt: bedevaart, de markt op de Hof, het stadsbestuur, de Sint-Joriskerk en de tabaksteelt.

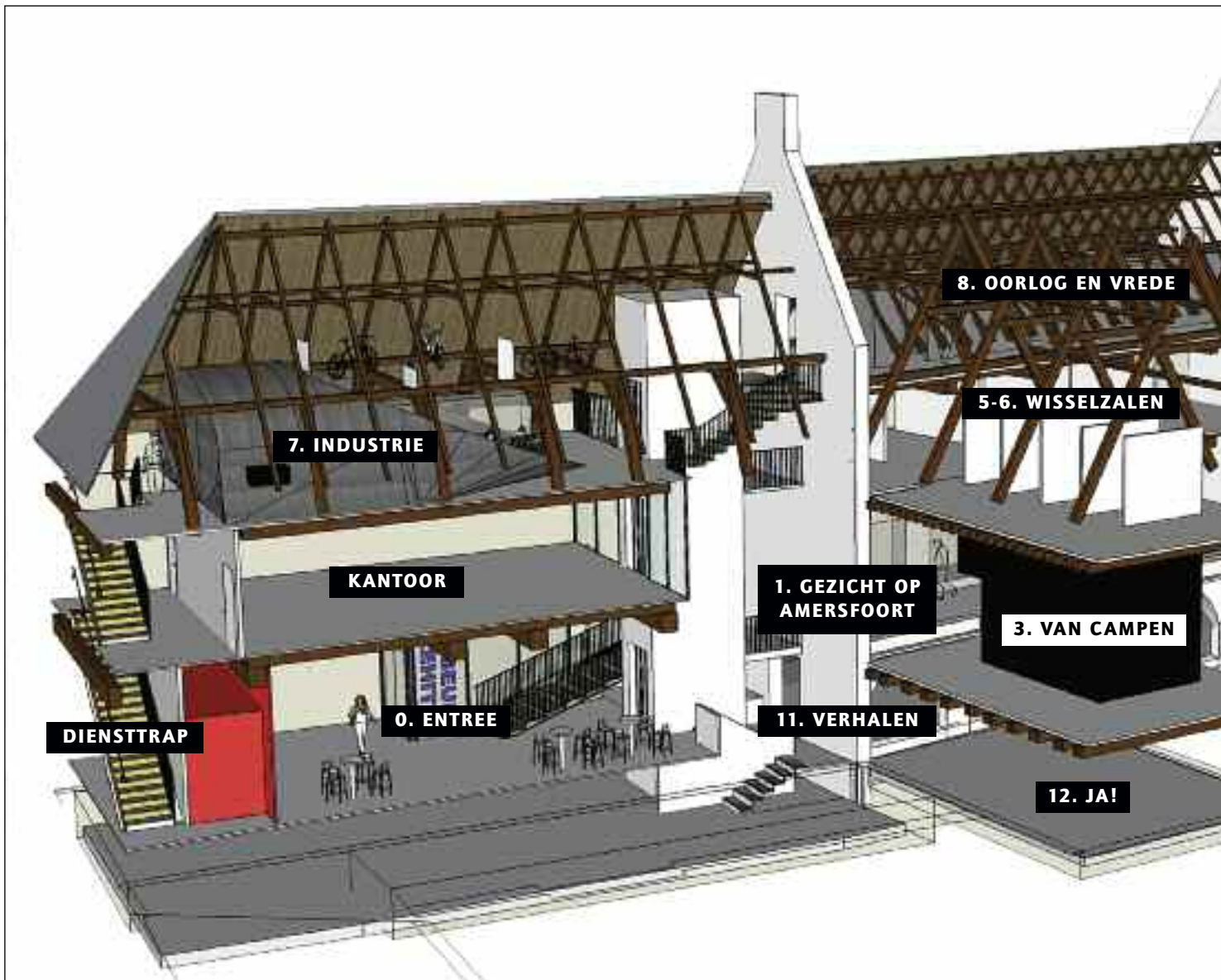

2. SCHILDERS ROND JACOB VAN CAMPEN

De zaal loopt over in de uitbouw aan de singelzijde. Deze is gewijd aan de schilderschool van Van Campen in Huis Randenbroek. Bij binnenkomst zien we het portret van de leermeester en zijn schilderij van Leendert Nicasiusz. In de zaal staat een grote zwarte doos waarin de schilderijen hangen van Matthias Withoos en zijn vijf kinderen, van Balthasar van der Ast en van Paulus Bor. In vitrines aan de buitenzijde zijn een aantal voorwerpen te zien die zij hebben nageschilderd. Ook hangen hier tijdelijk de werken van drie moderne kunstenaars die zich door Withoos hebben laten inspireren in het kader van *Zonen en dochters van Amersfoort*.

3. VOORZITTERS

De gehoorzaal (*foto hierboven*) heet nu naar de voorzitters van de Stichting Museum Flehite. Net als vroeger hangen hier de monumentale stadsgezichten die Hendrik Jan Wolter rond 1900 maakte. Dan zijn we al bij het nieuwe trappenhuis van glas en staal.

4-5-6. WISSELZALEN

Een verdieping hoger komen we bij de drie wisselzalen. De wanden vóór de ramen zijn weggehaald. In plaats daarvan hangen er nu eenvoudig verplaatsbare panelen. Als eerste is hier de tentoonstelling van MacKenzie te zien.

7. INDUSTRIE AAN DE EEM

Met een klein trapje komen we op de zolderverdieping van hoekpand 80. De economische geschiedenis van Amersfoort is te

ruggebracht tot de industrialisatie, zodat dit veel ruimer opgezet kon worden. Voorin geven foto's van de trein aan hoe belangrijk de aansluiting op het spoor was, die Amersfoorts centrale ligging verder accentueerde. De techniek wordt gevisualiseerd met een grote metalen buis die bijna de hele zaal omvat. Achterin worden foto's van het wonen en werken in 1860-1940 geprojecteerd op een groot scherm. Links staan een aantal motoren en brommers van Eysink. Een lange vitrine rechts geeft een beeld van de belangrijkste fabrieken, waarbij één inwoner steeds voor zijn beroepsgroep staat. Kinderen kunnen op pc hun eigen Eysink-auto bouwen en met een houten poppenhuis spelen.

8. OORLOG EN VREDE

We lopen verder naar het middenpand. Hier wordt aandacht besteed aan de opvang van

Belgische vluchtelingen in 1914-1918, de werkgelegenheidsprojecten van de jaren dertig en de bezettingstijd. De meeste thema's, voorwerpen en films uit de oude oorlogszaal zijn hier opnieuw te zien, maar in een andere vormgeving. De beklemming van toen wordt voelbaar gemaakt met een tweede zwarte doos, waarin een doolhof van kleine vertrekken.

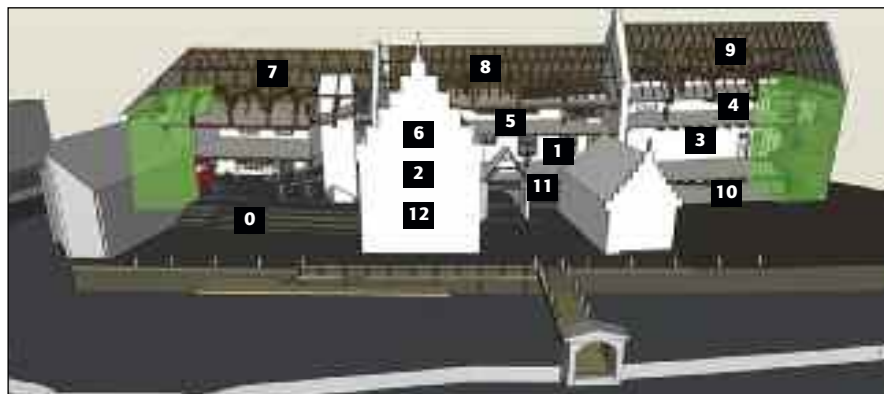
In de ruimte voor Kamp Amersfoort bevindt zich een wand met twintig deurtjes die elk voor een andere gevangene staan. Samen geven zij een indruk wat voor mensen hier met elkaar op moesten trekken en hoe het met hen afliep. Verschillende voorwerpen die het Nationaal Monument Kamp Amersfoort recent verworven heeft zijn nu hier te zien.

9. WISSELZAAL

De zolder van pand 76 was oorspronkelijk

bestemd voor de naoorlogse geschiedenis, volgens plan het halve oppervlak van *Thuis in Amersfoort*. Later is besloten om hiervan een wisselzaal te maken. Als er financiële dekking gevonden is, willen we starten met Amersfoortse foto's rond 1959 van Cas Oorthuys.

10. AMERSFOORT BINNENSTEBUITEN

De routing gaat nu via het trappenhuis naar de begane grond. In deze zaal worden films vertoond als *Amersfoort binnenstebuiten*, waarin Lydia op vijf verschillende manieren de geschiedenis van de binnenstad presenteert.

Aan de Breestraatzijde vormen grote vakken samen een open depot, waarin we sneller dan op zaal kunnen wisselen. Hierin tonen wij voorwerpen die niet zo vaak te zien zijn, maar een prachtig eigen verhaal vertellen, zoals het zwaard van Leusden (zie p. 10). Ook krijgt u voortaan gelegenheid om een voorwerp uit depot te 'bestellen'. Op www.museumfleHITE.nl/collectie is nu immers meer van de collectie te zien, maar dat vormt nog steeds maar zo'n 12% van de ruim 20.000 voorwerpen. Veel bezoekers vragen naar een object dat hun familie ooit geschonken heeft. Maar ook nieu-

we aanwinsten zijn er te zien, die immers voor het grootste deel uit schenkingen bestaan.

11. AMERSFOORTSE VERHALEN

In de vroegere entree met haar steekgewelven worden vijf echt Amersfoortse verhalen verteld door striptekenaar Eric Varekamp: Sint Joris, het Mirakel van 1444, het stokje van Van Oldenbarnevelt, de Keitrekking en de Oudheidkundige Vereniging FleHITE. De voorwerpen zelf zijn uiteraard ook te zien. In een later stadium komen hier nog pc's te staan, waarmee de bezoeker verschillende films kan kiezen, maar ook kan zoeken in de collecties van Archief Eemland en het museum.

12. JA!

Het Depot Junior wordt nu Jong Amersfoort en is terug op zijn oude plaats in de uitbouw. Hier is het domein van schoolgroepen. Ook dit heeft een open depot en sommige voorwerpen mogen onder toezicht in de hand genomen worden.

Onze ronde door het nieuwe museum is gedaan. Is het nu definitief af? Een museum is nooit af. Altijd komen er nieuwe aanwinsten of tentoonstellingen binnen. De zaal-sponsors geven juist een bedrag om elke zaal geregeld op te frissen, zodat we bij te tijd zijn en blijven!

Gerard Raven is conservator van Museum FleHITE.

Toekomst en verleden van de museumgebouwen

De renovatie van een rijksmonument is voor bureau Monumentenzorg van de gemeente Amersfoort een project met een gouden randje. Drie muurhuizen uit 1540 verdienen onze speciale aandacht.

door SANDRA HOVENS

Het groepje Amersfoortse notabelen dat in 1878 met spaden gewapend de Leusderhei optrok om grafheuvels te onderzoeken, legde de basis voor dit fraaie stadsmuseum. De eerste vondsten en collecties die betrekking hadden op de geschiedenis van het historische gouw Fle(t)hite, werden tentoongesteld in het Oude Stadhuis aan de Westsingel. In 1889 kreeg de Oudheidkundige Vereniging Flehite de beschikking over het pand Breestraat 78. In verband met de groeiende collectie zijn in de loop van de 20ste eeuw de beide buurpanden toegevoegd aan het museum. Tussen 1974 en 1984 werden alle panden achtereenvolgens grondig gerestaureerd en heringericht naar

plannen van architectenbureau Van Geel en Bakker. De 'oudheidkamer' uit het verleden groeide daarmee uit tot een volwassen museum.

In het nieuwe museum vormen de drie historische panden zelf een belangrijk deel van de collectie. De structuur van de huizen is opnieuw leesbaar geworden door open ruimtes en transparante invullingen. Zichtlijnen tussen de diverse gebouwen vormen een belangrijk onderdeel van het ontwerp.

Boven: De museum-panden op het stadsgezicht van Matthias Withoos uit 1671.
Links: Ingang van het museum.

MUURHUIZEN

Het museum bevindt zich in drie muurhuizen, gelegen aan de Breestraat. De karakteristieke muurhuizen met hun gebogen gevelwanden markeren nog zeer fraai het verloop van de eerste stadsmuur rond Amersfoort, gebouwd in de 13de eeuw. Na voltooiing van de tweede stadsmuur in 1450 werden in deze zone grote stenen huizen gebouwd. Over het algemeen verzezen deze op de funderingen van de stadsmuren. Incidenteel maakte men nog gebruik van delen van de muur, vaker van het afgekomen bouw materiaal.

De muurhuizen zijn van oudsher grote stenen zaalhuizen met zware, vrij gesloten muren. Het oorspronkelijke perceel was ondiep, omdat zich hierachter nog een dubbele singelgracht bevond. Daarom zijn de huizen breed en voorzien van een *langskap*: de nok van het dak loopt evenwijdig aan de straat. Dit in tegenstelling tot de meeste

overige stadshuizen.

In opbouw kenmerken veel muurhuizen zich door een vanaf de straatzijde halfverdiept souterrain, dat uitloopt op het niveau van de lager gelegen achtertuin aan de singelzijde. In het souterrain zijn vaak nog gewelfconstructies aanwezig, in veel gevallen in de vorm van een tongewelf met steekkappen. Daarboven bevindt zich een hoge 'bel-etage'. In veel muurhuizen zijn nog laat-middeleeuwse balklagen en kapconstructies aanwezig.

BREESTRAAT 76: GAAF MIDDELEEUWS PAND

De meeste muurhuizen werden gebouwd vanaf de eerste helft van de 16de eeuw, nadat de defensieve functie definitief was overgenomen door de tweede stadsmuur. Gedurende alle eeuwen daarna vonden er transformaties plaats. Op het schilderij met het grote stadsgezicht van Matthias Withoos uit 1671 zijn de museumpanden voor het eerst prominent in beeld gebracht.

Breestraat 76 heeft een nog duidelijk middeleeuwse signatuur. Bij de restauratie in 1974 en 1975 werd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een gedegen bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd. Na ontleistering van de gevels en ontmanteling van het interieur kwamen tal van laatmiddeleeuwse bouwfragmenten aan het licht. Dit onderzoek vormde een belangrijke basis voor het restauratieplan.

De fraaie en waardevolle eikenhouten sporenkap dateert uit circa 1540, zo is gebleken uit recent uitgevoerd *dendrochronologisch onderzoek* (ouderdomsbepaling op basis

W. van Hoorn
graaft een oven op
in Breestraat 78,
circa 1975.

van jaarringen). Daaronder bevinden zich nog restanten van een samengestelde balklaag met moer- en kinderbinten. De overige vloerconstructies zijn in de 17de of 18de eeuw vernieuwd in de vorm van zware vierkante enkelvoudige balklagen van grenen hout. Daarin bevinden zich nog twee oorspronkelijke eikenhouten balken. De gevels zijn bij de restauratie in 1974 zeer zorgvuldig gerestaureerd op basis van de aangetroffen bouwsporen. De laatmiddeleeuwse ingangspartij en diverse gemetselde kruisvensters aan de Breestraatzijde werden hersteld en opnieuw in beeld gebracht. In het interieur werden de bijzondere kapconstructie en de balklagen gerestaureerd en vele bouwsporen zichtbaar gemaakt.

In de geschreven bronnen wordt het pand voor het eerst vermeld in 1555. Samen met het buurpand nummer 78 was het in de 16de eeuw in bezit bij de familie Van Schayck, die aanzien genoot in de stad. In oorsprong waren het huizen met veel allure. Hiervan getuigen ondermeer de (restanten van) laatmiddeleeuwse muurschilderingen met geometrische en 'diamantkop'-motieven die in 1974 werden aangetroffen en gerestaureerd. Op de binnenmuur aan de Westsingelzijde is ook een nog oudere, figuratieve muurschildering te vinden met een afbeelding van Sint Christophorus.

Vanaf de 18de eeuw kreeg het huis een pakhuisfunctie, aanvankelijk in eigendom van de bekende joodse families Italiaander en Cohen, handelaren in tabak. In de eeuwen die volgden raakte het pakhuis in verval. In 1974 werd het aangekocht ten behoeve van de uitbreiding van Museum Flehite en grondig gerestaureerd.

Foto: Roel de Vringer / www.amfot.nl

BREESTRAAT 78: NEORENAISSANCE

Breestraat 78 heeft een vergelijkbare, laatmiddeleeuwse oorsprong. De eerste bronvermelding dateert eveneens uit 1555. Door de bouwvallige staat waarin het pand aan het einde van de 19de eeuw verkeerde, is uit de bouwperiode echter aanzienlijk minder overgeleverd dan bij het buurpand.

Wat rest, behalve de bouwmuren, zijn de keldergewelven en een klein deel van de houtconstructie op de verdieping. Deze bestaat uit een *korbeelstel*: twee houten muurstijlen (korbelen), sleutelstukken met gotische peerkraaldecoratie en een dekbalk.

Bij de restauratie en verbouwing tot museum in 1898 vond een transformatie van dit muurhuis plaats, naar ontwerp van de vermaarde Amersfoortse architect Herman Kroes (1864-1952). Zo kregen de gevels een facelift in neorenaissancestijl, verwijzend naar de bloeiperiode van de Gouden Eeuw. Het exterieur van het museum gaf op deze manier uitdrukking aan het glorieuze verleden en daarmee aan de museumcollectie. Aan de singelzijde werden twee vleugels, haaks op het muurhuis, toegevoegd en een toegangspoort met brug in de as van de nieuwe hoofdentree. In deze periode is waarschijnlijk ook de kap van dit muurhuis vernieuwd.

Bij de restauratie tussen 1977 en 1979 is de middeleeuwse structuur van dit muurhuis hersteld en gecompleteerd. De oorspronkelijke balklagen met moer- en kinderbinten werden aangevuld, zodat de opbouw van het middeleeuwse huis weer leesbaar werd.

COMPLEXERE OORSPRONG VAN BREESTRAAT 80-82

Oorspronkelijk liep ter hoogte van het perceel met huisnummer 82 een brug die het Spui en de Langegracht in één lijn met elkaar verbond. De kaart van De Wit toont een huis dat deze brug flankeerde (op het perceel Breestraat 80). Bronnen uit 1572 vermelden al een huis op

Kap van pand 76.

deze locatie.

Rond 1640 werd de singelgracht aan 't Zand gedempt en de verbinding verlegd naar de Nieuweweg. De hoge brug verviel daarmee. Naast het bestaande huis kwam een strook grond vrij, zoals is te zien op de stadsplattegrond van Blaeu. Het huis Breestraat 80 blijkt in die periode zeer vervallen. Diverse verzoeken van het stadsbestuur aan eigenaar Jan van Dael leidden echter niet tot herstel. Pas in 1692 ging de nieuwe eigenaar Jan Franssen hiertoe over. Waarschijnlijk werd in die periode ook het vrijgekomen stuk grond ernaast bij het perceel betrokken, waar zich de oude brugopgang bevond. Verondersteld wordt dat in 1692 een geheel nieuw huis werd gebouwd op deze locatie, maar mogelijk betrof het ook een grondige verbouwing en uitbreiding van het bestaande muurhuis. Hierbij werd in ieder geval een laatmiddeleeuwse kapconstructie hergebruikt. Deze dateert net als de kap van nummer 76 uit circa 1540! De huidige gevels hebben een 18de- en 19de-eeuwse uitstraling. Archeologisch onderzoek, uitgevoerd bij de vorige restauratie, bracht restanten van een zeer zware gemetselde fundering aan het licht, ter hoogte van het midden van de huidige achtergevel. Mogelijk bevond zich hier een 14de-eeuwse versterking of waterpoort in de eerste stadsmuur.

Situatie vóór en na de demping van de Singel ter plaatse van 't Zand, op de plattegronden van De Wit (1625) en Blaeu (1649). De oorspronkelijke hoge brug naast Breestraat 80 verdwijnt (*Museum Flehite*).

Het huis is in 1905 aangekocht door het Flehite-bestuurslid A.M. Tromp van Holst en verhuurd aan de vereniging. Toen hij in 1920 overleed moest het gebouw worden ontruimd, waarbij een groot deel van de collectie in het depot verdween. Aan het eind van de jaren vijftig kreeg Flehite opnieuw de beschikking over deze panden. In de derde en laatste fase van de vorige restauratiecampagne werd ook dit pand hersteld, tussen 1982 en 1984. Uit die periode dateert eveneens de nieuwe vleugel op de hoek. Op 30 maart 1984 kon dit deel van het museum in gebruik worden genomen, met een nieuw prentenkabinet, expositiekelders, een wisselzaal, een bibliotheek, depot en diverse werkruimten. Het museum was daarmee compleet en de architecten waren erin geslaagd om een goed functionerend museum te maken in drie afzonderlijke muurhuizen.

HERSTEL EN VERBOUWING 2008-2009

Vanwege de aanwezige gezondheidsrisico's was het noodzakelijk om het asbesthoudende materiaal uit de panden Breestraat 76 en 78 geheel te verwijderen. Dit asbest werd aangebracht bij de restauratie tussen 1974 en 1979, in die periode gebruikelijk als brandwerende laag in de vloerconstructies.

Op basis van de restauratiegegevens van de museum-panden uit de jaren zeventig werden de historisch waardevolle onderdelen in kaart gebracht. Deze zijn uiteraard gehandhaafd. De vloeren en tussenwanden die waren aangebracht tijdens de vorige restauratie moesten echter geheel worden verwijderd. Een grote bouwkundige ingreep was het gevolg, waarbij op het 'dieptepunt' alleen het 'skelet' in het interieur van de middeleeuwse huizen resteerde.

Dit was aanleiding om de totale toekomstvisie voor het museum onder de loep te nemen (zie ook *het vraaggesprek met architect Roel ten Bras op pagina's 6 en 7*).

In de plannen werd de kenmerkende muurhuis-karakteristiek zorgvuldig in stand gehouden en beter in beeld gebracht. Door de ruimtelijke indeling en de verplaatsing van de trappenhuisen zijn de drie middeleeuwse zaalhuizen afzonderlijk herkenbaar gemaakt. De zware bouwmuren en niveaoverschillen markeren telkens de overgang tussen de panden.

DISCUSSIEPUNTEN

Nieuwe elementen in het interieur zijn eigentijds vormgegeven. Dit geldt behalve voor de inrichtingselementen en de trappen ook voor het nieuwe vloerpakket dat op de bestaande balklagen is aangebracht. Door middel van een stalen zwaluwstaartplaat en dunne opgestorte laag is hierin een vloerverwarmingssysteem opgenomen. Deze aanpak vormde nog een discussiepunt in de gemeentelijke Monumentencommissie, omdat daarmee de eenheid

Links: de voorgevels circa 1895.

Rechts: de voorgevels in de huidige staat.

in het beeld tussen de balklaag en de onderzijde van de vloer op sommige plaatsen in het gebouw wordt doorbroken. Uiteindelijk gaven de gebruiksaspecten hierin echter de doorslag.

Het beeld van de oude balklaag op de bovenverdieping van Breestraat 76 dreigde in de uitvoering om constructieve redenen verloren te gaan. Waar de balklaag bij de vorige restauratie zorgvuldig was aangevuld met nieuwe 'kinderbinten' tussen de historische moerbalken, bleken nu zware tussenbalken noodzakelijk. Gelukkig kon uiteindelijk het oorspronkelijke beeld worden hersteld door de extra balken in een onzichtbare tussenvloer op te nemen. Een belangrijke wijziging in het nieuwe museum vormt de entreepartij. Architect Kroes projecteerde in 1898 de entree in de nieuwe vleugel aan de Westsingelzijde van Breestraat 78, toen nog het enige museum-pand. De entreevleugel gaf toegang tot het lage souterrain.

Architectenbureau Jonkman en Klinkhamer heeft gekozen voor een royalere ingang in het hoekpand Breestraat 80/82. De nieuwe entreeruimte is zowel te benaderen vanaf de Westsingelzijde als vanuit de Breestraat. Daarmee wordt het museum een onderdeel van de culturele routing in de stad. Wel zal het enige moeite kosten om de oude entree-as met de markante brug over de Westsingel te doorbreken.

Vanaf 16 mei is het heden en verleden van Amersfoort en Eemland op aansprekende wijze te beleven in het vernieuwde museum. De herstelde historische gebouwen, de nieuwe inrichting en de collectie vullen elkaar daarin op een bijzondere wijze aan. Een belangrijke mijlpaal binnen dit jubileumjaar!

LITERATUUR

- B.G.J. Elias, *Flehite 1878-2003, Geschiedenis van een Vereniging en een Museum* (Amersfoort 2005).
- W.J. van Hoorn, 'Vier eeuwen Breestraat bij de Ketelaarsbrug. Een bijdrage tot de geschiedenis der panden van Museum Flehite', *Flehite* 16 (1984) 1-17.
- C. van den Braber en M.G. Bakker, artikelen m.b.t. de restauratie van Breestraat 76 in *De Flehitaan*, speciale uitgave t.g.v. het in gebruik nemen van het gerestaureerde gebouw Breestraat 76 (Amersfoort 1975).
- H.E. Dekhuizen, 'Notities over gerestaureerde en nog niet gerestaureerde monumenten in de stad Amersfoort: Breestraat 76', in *Flehite* 7 (1975) 32 e.v.
- R. Bijen, *Bouwen met karakter. De Amersfoortse architecten W.H. Kam en H. Kroes* (Amersfoort, 1997).
- Bureau BAAC, 'Het dateringsonderzoek van de panden van museum Flehite, Breestraat 76-82 te Amersfoort' (Den Bosch, 2004).

Sandra Hovens
begeleidde de renovatie
namens bureau
Monumentenzorg.

'Ons museum'

De geschiedenis van Museum Flehite is nauw verbonden met die van de Oudheidkundige Vereniging Flehite (OVF). Veel leden hebben zich altijd voor het museum ingezet. Het museum zorgde ook voor verhitte discussies en leidde in enkele gevallen tot een crisis in het bestuur van de vereniging. Het maakte opnieuw veel emoties los toen de vereniging haar museumgebouwen overdroeg aan de gemeente. Hoe nu verder?

door PIET JONKMAN

DE VERENIGING EN HET MUSEUM

Waar in de negentiende eeuw in veel steden het stadsbestuur het initiatief nam tot een museum, was dat in Amersfoort de (*Oudheidkundige*) *Vereeniging Fléhité*. Enkele notabelen met archeologische en historische belangstelling gingen op onderzoek uit op de Leuserdier. Met de hulp van 'ijverige en geschikte arbeiders' die het graafwerk deden kwam een verzameling archeologische en prehistorische voorwerpen tot stand. Vervolgens werd de vereniging opgericht, met aanvankelijk slechts als enige doel 'de oprigting van een museum van oudheden te Amersfoort'. Uiteindelijk beschikte de OVF over een complex gebouwen aan de Breestraat, waarin het museum was ondergebracht. Eerst onder verantwoordelijkheid van de vereniging en vanaf 1975 van de Stichting Museum Flehite.

Na de sluiting van de museumgebouwen in verband met asbest, werd al snel duidelijk dat de OVF niet zelfstandig in staat zou zijn om de last van de asbestverwijdering en de restauratie te dragen. Ook kwam opnieuw de principiële vraag op tafel of het wel onze taak was om de gebouwen juridisch in eigendom te hebben, terwijl de Stichting

Een eeuw na de eerste opgraving van 1878 werd deze nagespeeld door het toenmalige bestuur van de OVF (*Museum Flehite*).

ting Museum Flehite de economische eigenaar was op basis van een erfpachtovereenkomst.

Wicher Zeilmaker, de vorige OVF-voorzitter, was van mening dat de vereniging zich te veel oriënteerde op het museum en daardoor geen eigen identiteit had. Hoewel hij de asbestvondst betreunde, gaf hem dit wel gelegenheid om de discussie op gang te brengen over een verdere ontvlechting van vereniging en museum. Na twee ledenvergaderingen besloot de OVF om de gebouwen om niet over te dragen aan de gemeente, onder het beding dat deze zou zorgdragen voor restauratie en de herinrichting van het museum.

Het OVF-bestuur was zich er van bewust dat het afstaan van de gebouwen een emotioneel sterk geladen gebaar was. Maar het zag dit als enige mogelijkheid om een bijdrage te leveren aan de instandhouding van het museum.

DE VERENIGING ZONDER MUSEUM

Het bestuur heeft zich de afgelopen tijd opnieuw gebogen over de vraag wat we als OVF kunnen betekenen. De statuten geven de vereniging meer taken dan de instandhouding en uitbreiding van het museum.

Hoofddoelstelling is 'het stimuleren van de liefde tot en de studie van de historie en heemkunde, beide in de ruimste zin genomen, van het gebied bestreken door de oude gouw Flehite'. Voorwaar geen geringe ambitie, temeer daar in die gouw inmiddels verscheidene andere musea en historische verenigingen zijn ontstaan. Wij beperken ons nu tot Eemland, met het primaire blikveld op Amersfoort. Maar zelfs in dat gebied bevinden zich verschillende organisaties die op historisch vlak werkzaam zijn, zoals Siesta, zes historische kringen, Archief Eemland, de Stichting Archeologie Amersfoort en de afdeling Amersfoort en omstreken van de Nederlandse Genealogische Vereniging. Onze eerste intentie is dan ook om tot een samenwerking en afstemming van activiteiten te komen, met respect voor ieders zelfstandigheid. Want er is veel te doen om 'de liefde tot en de studie van de historie' te stimuleren.

We onderkennen daarbij twee doelgroepen. In de eerste plaats de ouderen, die uit eigen ervaring nog kunnen ver-

SCHENKING VAN DE OVF BIJ DE HEROPENING

Albertus Verhoesen: Rustende en drinkende koeien in weids landschap met de stad Utrecht op de achtergrond. Olieverf op doek, 1840. Verhoesen (1806-1881) was opgeleid door en werkte samen met de beroemdste schilder uit de Nederlandse Romantiek, B.C. Koekkoek. Het schilderij is een representatief en visueel aantrekkelijk voorbeeld van deze stroming. Verhoesen was tussen 1834 en 1853 stadstekenmeester van Amersfoort. Hij vervaardigde veel werk in de omgeving van Utrecht en Amersfoort. Met dit schilderij wordt een lacune in de collectie opgevuld; de schilderkunst uit de eerste helft van de 19e eeuw is immers ondervertegenwoordigd. Het werk krijgt een plaats in de nieuwe vaste presentatie van het museum.

tellen over 'hoe het vroeger was'. Veel van die herinneringen zijn het waard om vastgelegd te worden. We willen ons inzetten om die herinneringen te verzamelen en vast te leggen. We hopen hierbij onze leden actief te kunnen inschakelen en een bijdrage te leveren in de vorm van studie- en onderzoeksopdrachten. Ook willen we samenwerken met bijvoorbeeld Archief Eemland en de historische kringen.

Een tweede doelgroep zijn jeugd en jongeren. Zeker hen die geen historische banden met Amersfoort hebben, zoals veel bewoners van de nieuwe wijken. Via scholenprogramma's, lezingen en publicaties willen we hen bereiken. Over publicaties gesproken, naast het jaarboek *Flehite* wil de OVF een serie van kleinere boekjes opzetten. Het boek *Amersfoortse praat. Een stad in taal en verhaal* is daarvan het – niet-officiële – begin. Verder nemen we deel in de publicatie van de *Kroniek*, terwijl de OVF voor de leden een digitale nieuwsbrief wil opzetten.

De OVF participeert inmiddels in verschillende projecten, zoals Amersfoort 750, de Open Monumentendag en de Week van de Geschiedenis. De Monumentencommissie van de OVF denkt met de gemeente mee over het monumenten- en archeologiebeleid en ook over verbouwingsplannen van monumenten.

Al deze activiteiten willen we toegankelijk maken via één

OM VERDER

TE LEZEN

■ B.G.J.Elias, *Flehite 1878-2003, Geschiedenis van een Vereniging en een Museum* (Amersfoort 2005).

■ Ludo Jongen e.a., *Verzamelen in Vereniging* (Amersfoort 2004), met vijftig topstukken uit de museumcollectie.

Piet Jonkman is voorzitter van de Oudheidkundige Vereniging *Flehite*.

samenhangende website, waar tevens alle toegangen tot historische informatie worden gebundeld. Nu is deze verdeeld, ik zou haast zeggen versnipperd, over vele toegangen. Zo komen we weer bij het eerder genoemde thema samenwerking!

MUSEUM BUITEN BEELD?

Heeft de OVF nu niets meer met het museum te maken? Niets is minder waar! Om te beginnen is ongeveer 60% van de collectie eigendom van de vereniging. En via de aan de OVF gelieerde Stichting Fonds Bos dragen we onder meer bij aan aankopen voor het museum. Onze Collectiecommissie heeft met de conservatoren de speerpunten voor het verzamelen geformuleerd en houdt toezicht op het beheer van onze collectie. We mogen de gebouwen gebruiken voor onze bijeenkomsten en de leden hebben gratis toegang tot het museum.

We voelen ons nog steeds 'vrienden'. We zijn dan ook blij dat het museum nu weer geopend wordt na de ingrijpende verbouwing. Bij die gelegenheid biedt de OVF een schilderij aan van Albertus Verhoesen. Kortom, we mogen dan geen eigenaar meer zijn van de museum-gebouwen, de OVF heeft nog genoeg te doen op het gebied van 'historie en heemkunde'. En het museum blijft 'ons' museum!

Een innige samenwerking

Sinds kort zijn de historische collecties van de stad digitaal verbonden. Via www.amersfoortopdekaart.nl kan de bezoeker met luchtfoto's van *Google Maps* een plek opzoeken en de bijbehorende afbeeldingen vinden in de collecties van Archief Eemland en Museum Flehite. Vanaf het begin zijn deze twee instellingen al nauw met elkaar verbonden. Het bestuur van de Oudheidkundige Vereniging Flehite was daarbij lange tijd de bindende factor.

door **TILLY DU PUI**

In 1876 stelde de gemeente Amersfoort haar eerste archivaris aan: W.F.N. van Rootselaar, assistent-kapelaan bij de Sint-Franciscus-Xaveriuskerk aan 't Zand. Hij kreeg de opdracht het stadsarchief van vóór 1813 toegankelijk te maken. Daarnaast was Van Rootselaar ook actief in de geschiedenis en de archeologie. Samen met een aantal andere notabelen richtte hij in 1878 de Oudheidkundige Vereniging Flehite op. Van Rootselaar werd de eerste voorzitter.

VERZAMELEN

De gemeente had echter nog geen eigen archiefdienst. Die werd pas ingesteld met de benoeming van dr J. Hovy als gemeentearchivaris in 1956. Daarom verzamelde de vereniging naast voorwerpen ook archiefstukken, boeken, foto's en prenten. Zo gaven de gemeente zelf, het Burgerweeshuis en het Sint-Pieters- en Bloklandsgasthuis archiefstukken aan de vereniging in bruikleen. Ook verwierf de

Museumvoorwerpen
in het archiefdepot
(Archief Eemland).

vereniging veel middeleeuwse oorkonden. In 1894 kocht de gemeente meer dan 150 stedelijke ordonnanties en publicaties om aan de collectie toe te voegen. In de loop der jaren bouwde de vereniging tevens een uitgebreide fotoverzameling op door middel van schenking en aankoop. Alles werd op het museum bewaard.

ONDERZOEK OVER EN WEER

Van 1897 tot 1921 was H.J. Reynders bestuurslid van de vereniging. De bibliotheek en de oude archiefstukken werden aan zijn zorg toevertrouwd. Na het overlijden van Van Rootselaar in 1900 volgde Reynders hem op als gemeentearchivaris. Hierdoor was hij in de gelegenheid de geschiedenis van de museumvoorwerpen uit te zoeken. Zo vond hij in het stadsarchief een rekening van de gemaakte kosten bij het bezoek van keizer Napoleon I aan Amersfoort in 1811. Hierin werden de kosten vermeld van het groenfluwelen kussen waarop de sleutels lagen die aan de keizer werden aangeboden.

In 1924 was het opnieuw een bestuurslid dat de band tussen de collectie en de historische documenten benadrukte. Onderwijzer D.H. Huygen kreeg naast het secretarisschap de zorg voor de collectie toegewezen. Om deze goed te beschrijven verdiepte hij zich in de geschiedenis van Amersfoort en leerde hij oud schrift lezen. Tot zijn afscheid in 1963 heeft Huygen veel archiefstukken *getranscribeerd* (afgeschreven) en de archieven geordend van Armen de Poth en van het Sint-Pieters- en Bloklandsgasthuis. Pas de

H.J. Reynders
(Archief Eemland).

Links: J.D.H. van der Neut.

Rechts: Zijn archief in de Kantkamer van het museum (*Museum Flehite*).

afgelopen drie jaar zijn deze archieven opnieuw geïnventariseerd door Ton Reichgelt, tot voor kort medewerker van Archief Eemland. Eén van de stukken die Huygen afschreef was het dagboek van Cornelis Volckens uit het archief van Armen de Poth, dat onlangs is uitgegeven. Vanaf 1957 versterkte J.D.H. van der Neut het bestuur van de vereniging. Hij was hoofd van het Amersfoortse kadaster. Zijn levenswerk was het in kaart brengen van de geschiedenis van alle panden in de binnenstad met hun bewoners. Al deze gegevens verzamelde hij in zijn eigen archief, het archief Neude. Hiervoor had hij een kamer ter beschikking in het museum pand Breestraat 82. Bij de restauratie van dit pand werd zijn documentatie overgebracht naar de archiefdienst.

In 1981 ging mevrouw M. Heijenga-Klomp met pensioen als conservator van het museum. Zij begon met veel enthousiasme aan een onderzoek naar Amersfoortse schilders in de 16e en 17e eeuw. De laatste jaren komt zij trouw iedere dinsdagmiddag naar de studiezaal van Archief Eemland om onderzoek te doen naar de schilder Matthias Stom.

UITWISSELING VAN COLLECTIES

Toen in 1982 de restauratie van de panden Breestraat 80/82 startte kregen museumdirecteur B.G.J. Elias en zijn personeel onderdak in de kantoorruimte van de archiefdienst. De verzamelde archiefstukken werden overgebracht naar het grote nieuwe depot van de archiefdienst onder het Observantenklooster; bijvoorbeeld het archief van de schutterij. Ook de museumcollectie en de bibliotheek van de vereniging vonden er tijdelijk onderdak. Zo stonden naast de archieven ook geweren en vaandels in het depot. De provinciale inspecteur der gemeenten en waterschapsarchieven had echter kritiek op deze toestand. Hij wees op het feit, dat 'niet bevoegde en niet tot het gemeentepersoneel behorende derden' toegang kregen tot het archiefdepot. Maar op verzoek van Hovy gaf het College van B & W het museum personeel een speciale vergunning om het depot te kunnen betreden. In 1984 keerden zij terug naar het museum. De voorwerpen werden geleidelijk teruggebracht naar het museum,

Tilly du Pui is oud-medewerker van Museum Flehite en medewerker studiezaal van Archief Eemland.

de archieven bleven in het depot achter.

In 1993 voerden Elias en Hovy's opvolger Ph. Maarschalkerveerd gesprekken om tot een betere verdeling van taken te komen. Zo werd er gekeken naar het verzamelbeleid van beide instellingen. Op 11 april 1994 werd er een overeenkomst gesloten. Het museum droeg de Amersfoort-documentatie, de collectie kranten en de in het archief ontbrekende boeken over aan de archief-

dienst. De enorme collectie foto's van Amersfoort en Hoogland werd in bruikleen gegeven. Het archief op haar beurt droeg de collectie prenten en tekeningen in bruikleen over aan het museum. Op 16 maart 1999 werden de bruiklenen omgezet in eigendom. Nog steeds worden er voorwerpen en papieren uitgewisseld.

SAMENWERKING

De verwevenheid van de twee collecties en de hartelijke persoonlijke contacten vormen ook vandaag de dag de basis van een intensieve samenwerking. Museum en archief werken nauw samen op het terrein van erfgoededucatie, bij de Week van de Geschiedenis Amersfoort en natuurlijk bij een groot aantal producten in het kader van het jubileumjaar Amersfoort 750. Zo maken wij samen een populair-historisch boek over de geschiedenis van de stad; dit ondanks de grote drukte rond de heropening van het museum. Met de Oudheidkundige Vereniging Flehite bereidt Archief Eemland een historisch congres voor in september (zie pag. 39).

Terug naar amersfoortopdekaart.nl: in de digitale wereld zijn de grenzen van instellingen niet meer relevant. Bezoekers zijn op zoek naar informatie over een onderwerp; of die uit een museum of een archief komt interesseert hen niet. Dat digitale pad zijn Archief Eemland en Museum Flehite recent samen ingeslagen. Het biedt volop mogelijkheden voor de toekomst.

Grafheuvels en urnen

Museum Flehite en het Centrum voor Archeologie hebben sinds 1984 altijd samen- gewerkt. En de Oudheidkundige Vereniging Flehite groef al op vóór de komst van de plaatselijke afdeling van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland en van de stadsarcheologen. Het was zelfs haar eerste activiteit in 1878. De vondsten van toen worden met de kennis van nu opnieuw onderzocht.

door **WILMA VAN DEN HEUVEL**
en **MAARTEN VAN DIJK**

Je zou zeggen dat een heuvel toch gemakkelijk te her- kennen is in het landschap. En een heuvel kan toch maar op één plek tegelijk liggen. Niets bleek minder waar, toen in 2008 onduidelijkheid ontstond over de exacte ligging en het aantal van de grafheuvels in Amersfoort en om-

Bladzijde uit het notulen- boek van Flehite waarin de opgraving beschreven wordt, 30 oktober 1879 (*Archief Eemland*).

geving. In hetzelfde jaar zijn wij daarom begonnen met een inventarisatie van de heuvels (zie ook *Kroniek* sep- tember 2008). Dit bleek al snel een enorme klus te zijn, bestaande uit het bestuderen van (oude) kaarten, ont- cijferen van handschriften in archiefstukken, bekijken van luchtfoto's, vergelijken van 19de- en 20ste-eeuwse opgra- vingsverslagen en verkenningen in het veld. Maar dit alles bleef niet zonder resultaat; langzamerhand begint uit de brij aan gegevens een wat helderder beeld te ont- staan.

Inmiddels is het onderzoek uitgebreid met het bestuderen van de grafheuvelvondsten, die grotendeels eigendom zijn van de Oudheidkundige Vereniging Flehite (OVF). De samenwerking met het museum en de OVF biedt de ge- meentelijke archeologen een unieke kans de kennis over de prehistorie in de omgeving van Amersfoort te vergro- ten. Niet alleen weten we van een aantal heuvels nu waar ze liggen (of lagen), maar ook wat er in de heuvels gevonden is, en uit welke periode deze vondsten dateren. In dit artikel brengen we één van de heuvels onder de aandacht. We vertellen het verhaal van de speurtocht naar de ligging van het grafmonument en de koppeling met resultaten van onderzoeken uit de begintijd van de OVF.

DE GRAFHEUVELS BIJ KAMPOORD

De inventarisatie is in 2008 gestart met de groep van twaalf grafheuvels op het militaire terrein 'de Vlasakkers' op de grens van Amersfoort en Soesterberg. Samen met de onderzoeken op de Leusderhei speelt dit gebied een belangrijke rol in de ontstaansgeschiedenis van de OVF. In één van de heuvels bij Kampoord is in 1879 Van Rootse- laars trots gevonden, 'de Grootvader aller urnen' en 'Pot der potten'. Zijn situatieschets vermeldt alleen dat het in 1878 en 1879 onderzochte gebied zich bevindt tussen de spoorbaan in het noorden en de Straatweg in het zui- den (nu Amersfoortsestraat). Dat was tegenover Kamp- oord, een villa aan die straatweg die nu verdwenen is en later een camping met die naam werd. Zevenenveertig jaar later zijn dezelfde heuvels onder-

opnieuw onderzocht

zocht door de Leidse professor Holwerda en zijn assistent Bursch. In het archief van het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) bleek hun veldtekening nog aanwezig. Helaas was deze zeer summier van opzet. De tekening bestaat uit elf stippen met Romeinse cijfers bij een kruispunt van twee wegen, waarvan de ene 'verhard pad naar De Stompert' genoemd wordt (vermoedelijk het huidige Stompert).

TEKENINGEN VERGELIJKEN

We hebben de tekeningen van beide onderzoeken vergeleken. Door ervan uit te gaan dat Holwerda's tekening een schaalverdeling had van 1:200 (een in die tijd vaker toegepaste maatvoering), bleek het toch mogelijk Van Rootse laars heuvelnummering aan die van Holwerda te koppelen. Uit heuvel 2 was op 30 oktober 1879 de grote urn geborgen en op 8 november nog een tweede kleinere, beide met crematieresten. Dit was heuvel XI van Holwerda. Deze beschrijft hem als 'niet nader onderzocht wegens eerdere ingravingen en boomgroei'.

Zoals gezegd worden alle vondsten uit de grafheuvels, voor zover aanwezig in het depot van Museum Flehite, opnieuw onderzocht met hedendaagse kennis. De in heuvel 2 aangetroffen urn (inventarisnummer Ca 25) is ongeveer 34 cm hoog en is voor ongeveer 75% bewaard

Rechts: urn uit grafheuvel 2 bij Kampoord. Boven: detail van de stafbandversiering (Museum Flehite).

Wilma van den Heuvel is bestuurslid van de AWN afdeling Amersfoort en vrijwilliger bij het Centrum voor Archeologie. Maarten van Dijk is archeoloog bij het Centrum voor Archeologie.

gebleven. De rest van de pot is in het museum met gips gerestaureerd. De urn heeft een vrij smalle bodem met lage voet en een ton-vormig model. Op de schouder bevinden zich twee verdikkingen van klei waarin nagel-indrukken zijn aangebracht. Dit type versiering (zogenaamde *stafbanden*) is kenmerkend voor de Bronstijd. Door de wand van de pot heen zien we kiezels en kwarts-korrels steken. Deze zijn vóór het bakken van de pot aan de klei toegevoegd om scheurvorming door het krimpen

van de klei zo veel mogelijk te voorkomen. Op basis van de vorm van de urn, de versieringen en het baksel kunnen we de urn dateren in de tweede helft van de Midden-Bronstijd (ca 1500-1100 v. Chr.). De tweede, kleinere urn is vooralsnog spoorloos.

EN HOE NU VERDER?

Op deze manier zullen alle heuvels met elkaar vergeleken gaan worden. We weten al dat sommige bij beide heren vondsten opleverden; Van Rootse laar verzamelde ze uit de bovengrond en Holwerda groef tot onderin de grafheuvels. Holwerda's vondsten blijken soms duizend jaar ouder te zijn dan de hoger gelegen urnen, waaruit geconcludeerd mag worden dat deze heuvels vele generaties lang in gebruik zijn geweest als laatste rustplaats. Ten slotte zal een inspectie in het veld duidelijk maken wat er nog rest van dit complex. Daarna zullen de overige grafheuvels in Amersfoort en omgeving (waaronder die van de Leuserdhei) geïnventariseerd worden.

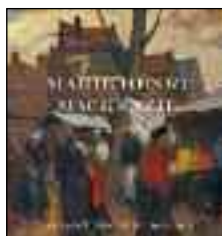
Uit de schaduw van Breitner

De eerste tentoonstelling in het heropende Museum Flehite is een overzicht van het werk van kunstenaar Marie Henri Mackenzie. Het museum brengt zo een talent voor het voetlicht dat lange tijd in de schaduw van de beroemde George Hendrik Breitner heeft gestaan. Mackenzie bewonderde Breitner en werkte zózeer in een zelfde stijl, dat zijn werk meermalen voor een Breitner werd aangezien. Het zou Mackenzie echter tekort doen hem alleen als een navolger neer te zetten. Breitner overleed in 1923 en in de jaren daarna heeft het werk van Mackenzie een stilistische ontwikkeling doorgemaakt. De tentoonstelling biedt een breed overzicht van vroeg tot laat werk waarin deze ontwikkeling zichtbaar is.

door KATJUSCHA OTTE

VOORLIEFDE VOOR AMSTERDAM

Mackenzie groeide op in Rotterdam, waar hij als student de Academie bezocht. Die moest hij echter na anderhalf jaar verlaten wegens geldgebrek. Om bij te verdienen trad hij in dienst bij een oliemaatschappij. Hij reisde veel voor zijn werk en woonde onder meer in Londen en Bakoe aan de Kaspische Zee. Later vestigde hij zich in Amsterdam, waar hij ook het tekenen en schilderen weer opnam. Mackenzie hield van de hoofdstad met haar oude panden, de grachten, de havens. Hij beeldde deze veelvuldig af.

Bij de tentoonstelling verschijnt een catalogus, uitgegeven door Bekking. Prijs: € 24,90.

Rechts: Zelfportret, olieverf op doek, 60 x 40 cm.
Links: Muurhuizen, olieverf op doek, 40 x 30 cm.

In 1924, op 46-jarige leeftijd, werd zijn werk voor het eerst geëxposeerd. Dat was op een tentoonstelling van kunstenaarsvereniging St. Lucas in het Stedelijk Museum in Amsterdam. In de crisisjaren veranderde er veel voor Mackenzie. Hij werd ontslagen en verhuisde noodgedwongen met zijn gezin naar Hilversum. Het blijkt een keerpunt: vanaf dat moment ging hij zich volledig op de kunst toeleggen.

MACKENZIE EN AMERSFOORT

Vanuit Hilversum kwam Mackenzie met enige regelmaat in Amersfoort. De oude binnenstad moet bijzonder inspirerend voor hem zijn geweest, want zijn bezoeken resulteerden in een aantal fraaie tekeningen en schilderijen.

Net als in Amsterdam was Mackenzie hier ook gericht op de grachten en de historische bebouwing. De stijl waarin hij de Amersfoortse werken uitvoerde, week echter af van die van zijn vroege Amsterdamse werk. Hij begon zich in die periode steeds meer los te maken van de in-

Boven: Zomeruitverkoop (Amsterdam), olieverf op doek, 50 x 70 cm (particuliere collectie).

Rechts: Muurhuizen met Dientoren, olieverf op doek, 58 x 44 cm.

VRIENDSCHAP MET BREITNER

In 1917 schreef Mackenzie een brief aan Breitner met de vraag of hij een aantal lessen bij hem mocht volgen. Dit leidde tot een vriendschap die tot Breitners overlijden in 1923 duurde. Ze hebben nooit echt samengewerkt; Breitner gaf Mackenzie algemene adviezen betreffende kleurgebruik en de te kiezen onderwerpen.

Mackenzie was een groot bewonderaar van Breitner. Met name in zijn beginjaren liet Mackenzie zich sterk door Breitner beïnvloeden. Hij koos vaak dezelfde onderwerpen en zijn kleurgebruik was tamelijk donker, met veel bruinen, grijzen en accenten van rood, blauw of geel.

Het werk van Mackenzie werd nogal eens voor dat van Breitner aangezien, bewust of onbewust. Eens zag hij vanuit de tram één van zijn werken in de etalage van een kunsthandelaar. Toen hij erheen liep ontdekte hij dat de naam van Breitner er onder gezet was. Mackenzie werd soms ook als Breitner-expert geraadpleegd, om vervolgens oog in oog met één van zijn eigen doeken te staan...

Katjuscha Otte is kunsthistoricus en stafmedewerker communicatie van Museum Flehite.

vloed van Breitner: een lichte mate van abstrahering, een meer vlakmatige opbouw en een veranderend kleurgebruik in zijn werk. Deze doen vermoeden dat Mackenzie werd geïnspireerd door het Vlaamse Expressionisme dat in die tijd populair was in Amersfoort. De Amersfoortse werken kunnen gezien worden als kenmerkend voor de stilistische ontwikkeling in het werk van Mackenzie.

Terug in de tijd met Historisch Staatsbezoek Amersfoort 750

Het belooft een grote publiekstrekker te worden: de kostuumshow op zondag 21 juni. Vijftig historische vorsten en vorstinnen, prinsen en prinsessen brengen een staatsbezoek aan Amersfoort. Een middagje terug in de tijd van pruiken en crinolines, wambuizen en molensteenkragen. Het is het cadeau van de Oudheidkundige Vereniging Flehite aan de jarige stad.

door **YVONNE TANKE**

Bij de viering van 700 jaar stad in 1959 was er ook een grote verkleedshow. Een stoet van 3000 mensen die zich in historische kostuums hadden gestoken trok door de straten. Daarbij werden taferelen uit de Amersfoortse geschiedenis uitgebeeld. De kostuums waren veelal het product van creatieve huisvlijt. Ook nu worden alle inwoners uitgenodigd in historisch kostuum naar de binnenstad te komen. Maar de show zelf krijgt een andere invulling dan vijftig jaar geleden.

PARADE DOOR DE BINNENSTAD

Ditmaal komen vijftig historische gasten op 'staatsbezoek' in Amersfoort. Van Hendrik VIII en Elisabeth I tot

Boven: Elisabeth I.
Onder: Napoleon.

Marie Antoinette en prinses Juliana, ze geven allemaal acte de présence. De gekroonde en ongekroonde hoofden worden welkom geheten door een comité van bekende historische Amersfoorters, zoals Jacob van Campen, Everard Meyster, het echtpaar Cohen en jonkvrouw Lucia van Lilaar, de laatste vrouwe van Stoutenburg. De parade begint aan de Eemkade en gaat via de Koppelpoort naar Museum Flehite. Een deel van de historische gasten stapte daar in boten van Waterlijn en maakt een rondvaart door de stad. Een ander deel gaat te voet. Op de Hof komt het gezelschap samen, waar op dat moment een Bartholomeusmarkt wordt gehouden met levende historie. vervolgens begeven de hoge gasten zich naar het Onze-Lieve-Vrouwe-kerkhof. Daar krijgen zij de gelegenheid op een groot verhoogd podium hun schitterende kostuums te showen. De microfoon is voor Hendrik van Vianden, de bisschop die Amersfoorts stadsrecht bevestigde. Hij kondigt de vorsten en vorstinnen aan, inclusief de smeuïge anekdotes en pikante details die daarbij horen. Een aantal van de aanwezige vorsten heeft een speciale band met Amersfoort. Zo bracht tsaar Peter de Grote in 1716 een bliksembezoek aan de stad en logeerde prins Willem V bij Benjamin Cohen in diens Huis met de Paarse Ruitjes.

EXTRA HISTORISCHE DIMENSIE

De OVF wil met dit evenement de viering van Amersfoort 750 een extra historische dimensie geven, en wel op zo'n manier dat veel inwoners op onderhoudende wijze in aanraking komen met het rijke verleden van hun stad. Per slot van rekening is het verspreiden van historische kennis van Amersfoort één van de belangrijkste doelstellingen van de OVF. Een sprookjesachtige kostuumshow tegen het decor van de prachtige historische binnenstad zal veel mensen aanspreken. De geschiedenis komt tot leven en het publiek ziet niet alleen zeven eeuwen kostuumgeschiedenis aan zich voorbijtrekken, maar hoort en passant ook allerlei wetenswaardigheden over het Amersfoort van vroeger.

Links: voor elk kostuum wordt gedegen onderzoek gedaan.

Rechts: de jurk van Lucia van Stoutenburg is speciaal voor de Amersfoortse show gemaakt.

Onder: Madame de Pompadour.

ZORGVULDIG GEMAAKTE REPLICAS

De historische kostuums zijn afkomstig van de Stichting Oud-Oranje. Deze stelt zich ten doel historische kostuumcollecties samen te stellen, te beheren en te tonen. Voor een deel bestaat de verzameling uit antieke kleding die alleen tentoongesteld mag worden, maar de meeste zijn zorgvuldig gemaakte replica's die voor shows worden gebruikt.

De stichting is gehuisvest in een voormalige school in Oranje, een dorp in Drenthe. Daar staan rekken vol met kostuums, kasten vol pruiken, kroontjes en juwelen en een grote collectie schoenen. Else Gerritsen, Albert Kool en Louis Scheffer van de Stichting Oud-Oranje proberen alles zo authentiek mogelijk na te maken. Zij worden in hun werk bijgestaan door een groot aantal vrijwilligers. Scheffer is ontwerper van theaterkleding en Gerritsen is werkzaam bij het Drents Museum. Kool zorgt voor de logistieke afwikkeling van de show.

Veel kostuums ontstaan door goed te kijken naar schilderijen. Soms is het een exacte kopie van het portret, zoals bij Hendrik VIII en koningin Victoria. Maar helaas is dit niet altijd mogelijk, omdat de materialen niet meer verkrijgbaar zijn of omdat het kostuum maar gedeeltelijk is afgebeeld. In zo'n geval wordt er een zo historisch verantwoord mogelijke interpretatie gemaakt. Het blijft echter wel showkleding en daarom moeten er hier en daar compromissen worden gesloten. Daar waar het niet zichtbaar is, kan er wel eens een rits zitten of een stukje klittenband.

WESPENTAILLES

Een ander probleem zijn de wespentailles die in de negentiende eeuw bij de vrouwen in de mode waren. Met behulp van korsetten wisten jongedames zich in een tail-

lemaat van 48 centimeter te wurmen. Dat doen zelfs de slankste fotomodellen van tegenwoordig hen niet na. Dit soort kostuums kunnen daarom nooit exact worden nagemaakt. Wel is het streven van de Stichting Oud-Oranje dat het geheel het oorspronkelijke voorbeeld zo dicht mogelijk nadert.

EXTREEM ZWARE KOSTUUMS

De rijk versierde kleding van hooggeplaatste personen werd vroeger geheel met de hand gemaakt. Ook het aankleden was zeer bewerkelijk, zodat kleedsters onontbeerlijk waren. Ondergoed, hoepelrokken, ingenieuze sluitingen met heel veel haakjes en drukknoepen maakten van

het aankleden een hele klus. Soms waren de kostuums ook nog eens extreem zwaar, zoals het kostuum van Elisabeth I uit 1592. Haar brede heupen werden gevormd door een rol, ook wel een *wielardegalijn* genoemd. Bovendien zaten er ontelbaar veel robijnen en parels op de jurk. Op de replica van dit kostuum zijn 11.000 imitatieparels genaaid. Het kostuum weegt maar liefst 25 kilo.

UREN WERK

In het vervaardigen van de kostuums gaat enorm veel tijd zitten. Het is dagenlang naaien en borduren. Soms moeten tientallen meters band of kant worden verwerkt, enorme hoeveelheden parels of strassteentjes. De Stichting Oud-Oranje is al druk bezig met de vervaardiging van de kostuums voor de vijftien Amersfoortse historische figuren. Ook hiervoor worden historische afbeeldingen als voorbeeld genomen.

informatie over programma en route:
www.historisch-amersfoort.nl

Het evenement wordt gesponsord door:

OVF (hoofdsponsor), Stichting Waterlijn, SNS Reaal, Carel Nengermanfonds, K.F. Heinfonds, Prins Bernhard Cultuurfonds, gemeente Amersfoort, diverse winkeliers/bedrijven in de binnenstad.

Yvonne Tanke is bestuurslid van de Oudheidkundige Vereniging Flehite.

Zon & Schild

U kent het misschien wel: een prachtig gebouw waar u bijna dagelijks langs rijdt, maar waarvan u eigenlijk niet precies weet waarom het er staat zoals het er staat. Tot voor kort gold dat voor mij voor Zon & Schild. In opdracht van bureau Monumentenzorg heb ik onderzoek gedaan naar haar plaats in de typologische ontwikkeling van de psychiatrische centra.

door JOJANNEKE CLARIJS

Psychiatrisch centrum Zon & Schild is een complex van verschillende paviljoens in een bosrijke omgeving. Het is in de jaren 1928-1940 gerealiseerd naar ontwerp van de architecten G. van Hoogevest uit Amersfoort en de gebroeders J.G. en P.K. Mensink uit Apeldoorn. De opdrachtgever was de Vereniging Nederlands Hervormde Stichtingen voor Zenuw- en Geesteszieken.

Detail van het hoofdgebouw

DE OPDRACHTGEVER

Tijdens het interbellum raakte de Nederlandse samenleving steeds verder verzuild. Zo ook de medische en psychiatrische zorg. Binnen de zuilen trad bovendien een differentiatie op, waarvan de Vereniging Nederlands Hervormde Stichtingen voor Zenuw- en Geesteszieken een voorbeeld is. Deze werd in 1927 opgericht als afsplitsing van de Vereniging tot Christelijke Verzorging van Geestes- en Zenuwzieken, die een duidelijk gereformeerd karakter had. Zon & Schild vormde het eerste psychiatrisch centrum van de nieuwe stichting.

De vereniging had de keuze op Amersfoort laten vallen vanwege de centrale ligging, de goede bereikbaarheid en de beschikbaarheid van een geschikt terrein in een mooie omgeving. Het complex van Zon & Schild is in verschillende fases gerealiseerd en bood plaats aan circa 600 patiënten. In 1931 werd het feestelijk geopend door koningin-moeder Emma. De naam was ontleend aan Psalm 84:12: 'Want God de HEERE is een zon en schild'.

Jojanneke Clarijs heeft in opdracht van Bureau Monumentenzorg onderzoek gedaan naar de cultuurhistorische kwaliteiten van enkele opmerkelijke gebouwen in het Bergkwartier. In vier artikelen in de *Kroniek* doet zij verslag van haar bevindingen. Dit is het laatste artikel.

OORSPRONKELIJKE OPZET VAN HET COMPLEX

De meeste gebouwen van het oorspronkelijke complex zijn nog aanwezig. Dit had een overwegend symmetrische opzet, waarbij de belangrijkste gebouwen aan weerszijden van een centrale as lagen: de oprijlaan. Tegenover de entree en de trafo- en meterhuisjes was het hoofdgebouw met twee vleugels (1931) gesitueerd. Ten zuiden daarvan lagen twee keer twee paviljoens voor de huisvesting van patiënten. De *rustige* patiënten werden in het hoofdgebouw ondergebracht. Die met het meest *onrustige* gedrag woonden in de achterste, zuidelijke vleugels (Bergopwaarts en Sparrenhof, 1934) en de *half-onrustige* patiënten in de middelste paviljoens (Larikshof en Cederhorst, 1938). De vrouwen waren in de oostelijke vleugel en paviljoens gehuisvest; de mannen in de westelijke. Bergopwaarts is inmiddels gesloopt.

Daarnaast bevonden zich op het terrein een kapel (1934), een recreatiegebouw (De Veste, 1932), een keukengebouw (Gildenhof, 1931), een therapiegebouw (Boslust), een laboratorium (gesloopt), kassen (gesloopt), een tuinhuis (1931), een lijkenhuisje (1931) en een sanatorium (Hebron, 1932) met een klassenpaviljoen (1933, gesloopt).

De villa naast de hoofdentree (1931) was bestemd voor de directeur, terwijl de andere woningen uit 1933 langs de Utrechtseweg voor de artsen bedoeld waren. Waarschijnlijk werd in de jaren 1935-1940 villa Fornhese bij het complex betrokken als vrouwenafdeling.

In 1940 is Heidezicht gebouwd, een paviljoen voor tbc-patiënten in de as van het complex, aan de zuidkant van het terrein. Dit omdat tbc relatief veel voor kwam onder de psychiatrische patiënten. Oorspronkelijk was ook een villa voor de geneesheer gedacht bij de entree, maar deze is komen te vervallen.

Ook het terrein is door Van Hoogevest en de gebroeders Mensink ontworpen en de oorspronkelijke opzet is nog steeds goed herkenbaar. Zoals gezegd waren de belangrijkste gebouwen op symmetrische wijze langs de oprij-

laan gesitueerd. Het park zelf werd uitgevoerd in een gemengde landschapsstijl. Direct rond de gebouwen werd een plantsoen of grasperk aangelegd, terwijl rondom het bos gehandhaafd bleef. De samenhang tussen het gebouw en het plantsoen werd vergroot door bijvoorbeeld het uitmetselen van plantenbakken en tuinmuurtjes.

PSYCHIATRISCHE CENTRA IN DE EERSTE HELFT VAN DE 20e EEUW

Sinds het laatste kwart van de negentiende eeuw lagen psychiatrische centra bij voorkeur geïsoleerd in bosrijke gebieden. De patiënten werden uit hun ziekmakende stedelijke omgeving gehaald en daar ondergebracht waar de natuur een helende werking op hun lichaam en geest kon hebben.

Zoals sinds circa 1885 gebruikelijk was voor gestichten, werd Zon & Schild opgezet volgens het paviljoenstelsel. Daarbij kreeg iedere functie een eigen gebouw en wer-

Keukengebouw Het Gildenhof

den de gebouwen verspreid over een terrein gesitueerd. Dit maakte het mogelijk om een grote samenhang met de omringende natuur te bewerkstelligen. Tegelijk kon men zo een scheiding maken in de huisvesting van *rustigen en razenden*, armen en rijken, mannen en vrouwen. In de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw werden de meeste centra vormgegeven in een zakelijk-expressionistische stijl, net als Zon & Schild. De gebouwen werden omringd door een landschapspark met bossages, open ruimten en slingerende paden, maar ook met kassen en moestuinen waar de patiënten werkten. De verschillende klassen en patiëntgroepen hadden eigen, afgescheiden tuinen.

BEHANDELING VAN PSYCHIATRISCHE PATIËNTEN

In de jaren dertig speelde bij de behandeling van de psychiatrische patiënten op Zon & Schild het rustig maken van patiënten een belangrijke rol, net als bij andere gestichten. Dit poogde men te bereiken door middel van bed- en badverpleging: patiënten lagen in bed in grote zalen. Er waren zogenaamde kalmeringsbaden waar patiënten gedurende langere tijd in lagen (ingesmeerd met vaseline tegen verweking). Ook werden kalmerende middelen toe-

De kapel

gediend. Tegelijk werd geëxperimenteerd met nieuwe therapieën als een slaapkuur of prikkeltherapie (bloedtoediening). Een belangrijke plaats werd ingenomen door arbeidstherapie. Patiënten werden aan het werk gezet in de tuinen of vervaardigden meubelen en andere benodigdheden voor het gesticht. Ook de bewegingstherapie was in opmars en er werd letterlijk ruimte gemaakt voor sport- en spelvoorzieningen.

SANATORIA IN HET INTERBELLUM

Na de Eerste Wereldoorlog deed een belangrijke vernieuwing zijn intrede in de psychiatrie: het sanatorium. Deze kliniek was bestemd voor een nieuwe groep patiënten, de *zenuwlijders*, die zich vrijwillig lieten behandelen. De patiënten vormden geen gevaar voor de samenleving en waren zich bewust van hun eigen problematiek. Sanatoria richtten zich in eerste instantie op de rijkere patiënten die zelf hun verzorging betaalden. Pas in 1929 konden gemeenten verplicht worden de zorg voor arme zenuwlijders te betalen, als gevolg van een wijziging van de Armenwet. Hebron is één van de eerste sanatoria op religieuze grondslag: tot 1929 konden alleen psychiatrische centra onder openbaar bestuur een kliniek stichten.

Sanatorium Hebron

Dankzij de sanatoria verdween het negatieve imago van de gestichten. Ook voor de architectuur van de psychiatrische centra betekende het sanatorium een verandering: voor de logistieke organisatie, voor de ordening van de verschillende functies en bovenal door de bouw van de luxueuze panden als uiting van de nieuwe status van de psychiatrie. Het sanatorium werd als aparte afdeling gerealiseerd, soms op grote afstand van het gesticht. Bij Hebron is dit heel duidelijk te herkennen in de eigen naamgeving en de eigen entree aan de Utrechtseweg.

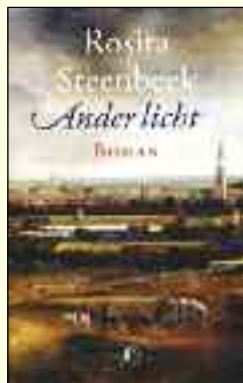
Zon & Schild sluit aan bij de gangbare opzet van psychiatrische centra uit de jaren dertig: qua architectuur en qua terreininrichting. De opdrachtgever is een voorbeeld van de steeds verdergaande verzuiling. Met de stichting van Hebron heeft men ingespeeld op de nieuwste ontwikkelingen in de psychiatrische zorg. Zon & Schild vertegenwoordigt een bijzonder stukje maatschappijgeschiedenis.

BRONNEN

- Gesigneerde en gedateerde bouwtekeningen uit Archief Eemland.
- Interview met de heer J. den Boer.
- R. Houtsma, *Hoe God op Zon & Schild veranderde* ([Amersfoort] 2004).
- A. Kerkhoven, *Beeld van de psychiatrie 1800-1970* (Zwolle/Utrecht 1996).
- N. Mens, *De architectuur van het psychiatrisch ziekenhuis* (Wormer 2003).

Jojanneke Clarijs is kunsthistorica en heeft een bureau voor cultuurhistorisch onderzoek en advies in Hoogland.

Nieuwe boeken

Rosita Steenbeek, *Ander licht*
(De Arbeiderspers, Amsterdam/
Antwerpen 2009), 268 pp,
ISBN 9789029567725, € 18,95

Ander licht is een historische roman, die Rosita Steenbeek speciaal schreef ter gelegenheid van de 750e verjaardag van Amersfoort. Zij liet zich inspireren door de Amersfoortse schilders Matthias Withoos, zijn dochter Alida en Jasper van Wittel/Vanvitelli. Rosita heeft zich zoveel mogelijk gebaseerd op historische gegevens. Ook heeft de auteur zich verdiept in een aantal zeventiende-eeuwse schildertechnieken.

Guido de Wijs, *Leuke stukjes : een selectie uit 10 jaar columns en liedjes*
(Eigen uitgave, 2009), 161 pp, € 14,95

Een selectie uit 370 columns, waarvan 210 in de *Amersfoortse Courant* werden gepubliceerd. De eerste column over het Eemplein verscheen op 12 mei 2001 in de krant.

Wim Schipper, *Bakens op de Utrechtse Heuvelrug: stille getuigen van het verleden*

(BDU, Barneveld 2009), 127 pp.,
ISBN 9789087880880

In dit boek beschrijft Wim Schipper acht oude 'bakens' en hun directe omgeving: het zwerfsteneneiland bij Maarn, de grafheuvels op de Utrechtse Heuvelrug, de kerktoren van Oud-Leusden, de Kaap bij Doorn, de Pyramide van Austerlitz, de kopel van Stoop bij de pyramide, de graftombe van Nellesteijn bij Leersum en het Belgenmonument.

Egbert Wolleswinkel, *Dorpsstraat ons dorp: 375 jaar Renswoudse bewoningsgeschiedenis*

(BDU, Barneveld 2009), 320 pp.,
ISBN 9789087880835, € 22,95

Ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de Historische Vereniging Oud-Renswoude beschrijft mede-oprichter en voorzitter Egbert Wolleswinkel de geschiedenis van zijn geboortedorp.

Gerard Raven, *Ravelijn: 45 jaar vrijwilligerswerk in Amersfoort en omgeving 1964-2009*

(Ravelijn, Amersfoort 2009), 108 pp,
ISBN 978 90 813732 1 0, € 10,-

Ravelijn bemiddelt tussen vrijwilligers en organisaties die hen inzetten. De Hulpdienst van 1964 fuseerde achtereenvolgens met de wijkhulpdiensten, de Thuiszorgcentrale en de Vrijwilligerscentrale tot een grote organisatie van 49 medewerkers. Het boek bestaat uit negen portretten van sleutelfiguren, analyses van steeds terugkerende discussiepunten en een presentatie van de structurele projecten.

Ton Blom, *Amersfoort: wat er veranderde in vijftig jaar*

(Eigen beheer, Amersfoort 2009), 176 pp.,
ISBN 978 90 9024066 4, € 17,95.

Ton Bloms fotoboekje over het Vermeerkwartier is uitverkocht. Nu kijkt hij terug wat

er veranderd is sinds hij het stadsfeest van 1959 meevierde.

Hein Visser, *750 Jaar geschiedenis van het Amersfoortse ijs*

(Amersfoortse IJvereniging, Amersfoort 2009), € 10,-

Over schaatsen als reismethode in de Middeleeuwen, de elf echte ijsbanen die de stad heeft gehad en de schaatsverenigingen sinds eind 19e eeuw.

Ad Eijk, *Hapam volop in beweging 1925-2009: van Amsterdam, via Amersfoort naar Bunschoten*

(Eigen uitgave, Amersfoort 2009),
77 pp, € 25,- bij a.eijk@casema.nl of
06-2111 5340.

Een rijk geïllustreerd boek over de Handelsmaatschappij en Apparatenindustrie Amsterdam. Het bedrijf verhuisde in 1927 naar de Heiligenbergerweg in Amersfoort. Na overname in 1963 vertrok het naar Bunschoten.

TILLY DU PUI & GERARD RAVEN

OPROEP: TRAMAUTODIENST EN NATHAN HILVERSUM

Jan Lodewijks doet onderzoek naar de Eerste Amersfoortsche Tramautodienst. Deze werd in 1923 opgericht door Nathan Hilversum (1873-1959). Over de geschiedenis van de tramautodienst is wel het een en ander bekend (www.tijdbalk-amersfoort.nl bij 1923), maar veel minder over de oprichter. Lodewijks wil graag in contact komen met oudere Amersfoorters, die hem meer kunnen vertellen over Nathan Hilversum. Mail of bel naar jhl@tijdbalk-amersfoort.nl of 033 465 4129.

AFSCHEID TON REICHGELT

Op 30 januari nam Ton Reichgelt (*midden op de foto*) afscheid van Archief Eemland. Hij kwam in 1997 in dienst bij de toenmalige Gemeentelijke Archiefdienst Amersfoort. Voordien was hij jarenlang werkzaam bij de gemeenten Woudenberg en Soest, waar hij de oudste gemeentearchieven had geïnventariseerd. Nu kreeg hij de opdracht het oud-archief van de gemeente Amersfoort over de jaren 1300-1811 te beschrijven. De kennis die hij hiermee vergaarde over de vroege geschiedenis van de stad werd dankbaar gebruikt bij zijn volgende opdracht, het archief van de Stichting Armen de Poth. Door publicaties en het geven van lezingen en cursussen wist hij deze specifieke kennis bovendien aan een breed publiek over te dragen. Vlak vóór zijn pensionering rondde hij de inventarisatie van het archief van het Sint-Pieters- en Bloklands-gasthuis af. Daarmee zijn de belangrijkste middeleeuwse archieven van Amersfoort op een uitstekende manier ontsloten.

HISTORISCH CONGRES BIJ AMERSFOORT 750

Stedelijke geschiedenis als inspiratiebron

Op vrijdagmiddag 11 september organiseren de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Archief Eemland en de Oudheidkundige Vereniging Flehite een historisch congres over stedelijke ontwikkeling en de betekenis ervan voor de identiteit van stad en regio. Amersfoort is daarbij het voorbeeld.

De inleiding wordt verzorgd door Wijnand Mijnhardt, hoogleraar vergelijkende wetenschapsgeschiedenis aan de Universiteit van Utrecht en directeur van het Descartescentrum. Hij schetst in zijn lezing een Europese context waarin twee varianten van het verstedelijkingsproces zijn te onderscheiden. De eerste periode begint rond de late Middeleeuwen en loopt door tot in de 17e eeuw, de tweede is rond 1900. Mijnhardt laat zien dat Amersfoort een tussenpositie inneemt en besteedt aandacht aan economische, culturele en politieke facetten. Daarna spreken stadsarcheoloog Francien Snieder, Jaap-Evert Abrahamse (senior onderzoeker Historische Stedenbouw, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) en Wim Willems (hoogleraar sociale geschiedenis aan de Universiteit Leiden en stadshistoricus Den Haag).

In het tweede deel van de middag is er aandacht voor inspirerende initiatieven van historische verenigingen en (amateur)historici. Welke rol vervullen zij bij de ontwikkeling en identiteitsvorming van de stad? Na de theepauze nog een aantal workshops: geschiedenis digitaal; eigentijds rondleiden; oral history; profileren; eigentijds verzamelen.

Het congres wordt van 12 tot 18 uur gehouden in het nieuwe gebouw van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (voorheen RACM) aan het Smallepad. Kosten € 20,- inclusief broodje, koffie/thee, borrel. Kijk voor het uitgebreide en meest actuele programma op www.archiefeemland.nl of 033 469 5017.

A G E N D A

Tentoonstellingen zijn geordend op einddatum. Ditmaal met een overzicht van historische evenementen rond Amersfoort 750. De activiteiten vinden plaats in Museum Flehite, tenzij anders vermeld. Voor de meest actuele informatie: www.amersfoort750.nl.

Woensdag 27 mei t/m woensdag 25 november, 15.30-16.30 uur

Gratis rondleiding door het depot van Archief Eemland op elke laatste woensdag van de maand. Opgave bij archiefeemland@amersfoort.nl of 033 4695017.

Woensdag 3 juni, 20-23 uur

Verkiezing *Grootste Amersfoorter aller tijden*. Amersfoorters kunnen stemmen via internet en de krant. De bekendmaking wordt

een avondvullend programma, met o.a. een publieksjury, een panel en interviews. Amersfoorter Karel van de Graaf presenteert. Leerhotel Het Klooster. 033 4698740.

Zaterdag 6 juni t/m zaterdag 5 september, 's-avonds

Op vier zaterdagen presenteert Röhring gratis optredens van bigbands van 1959 tot nu.

Donderdag 11 juni, 17-19 uur

Historisch Café. Locatie en onderwerp staan vermeld op www.archiefeemland.nl onder 'cursusaanbod'. U kunt zich hier tevens aanmelden voor een maandelijks digitale uitnodiging.

Zondag 21 juni, 's middags

Historisch staatsbezoek Amersfoort 750. Zie p. 34.

Zaterdag 27 juni

Dag van de Architectuur 2009: *Architectuur en functionele mobiliteit*. Ontbijt in KadE, wandeling langs leegstaande gebouwen en braakliggende plekken, rondleiding in het nieuwe gebouw van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Zie www.dvda.nl of www.kadeamersfoort.nl.

Dinsdag 30 juni, 10 uur

Lezing Museum Flehite: Gerard Raven, *De gevolgen van een mirakel*. Wegens grote belangstelling herhaalt de conservator zijn betoog over de stadsgeschiedenis tot 1863. Na de pauze rondleiding door het nieuwe museum. Opgave vooraf verplicht: 033 2471100. Kosten € 10,-, incl. koffie, met museumkaart of als OVF-lid € 5,-.

Dinsdag 30 juni, 20-22 uur

Lezing Oudheidkundige Vereniging Flehite: prof.em. Piet Leupen over het stadsrecht. Zie het maartnummer, pp. 3-6. Entree voor OVFLeden gratis, voor niet-leden € 3,50.

Donderdag 13 augustus, 17-19 uur

Historisch Café. Zie 11 juni.

T/m zondag 30 augustus

KadE opent met de tentoonstelling *Wonderland through the looking-glass*. Werk van ruim 20 vooral buitenlandse kunstenaars. Smallepad 3, www.kadeamersfoort.nl, € 7,- (tot 18 jaar gratis).

T/m woensdag 9 september

Elke woensdag de wandeling *Rondom de toren* door Gilde Amersfoort. Start bij Stadscafé de Observant. Het is mogelijk de wandeling te reserveren voor een groep van minimaal 8 personen. De wandeling kan gehouden worden op de dag en het tijdstip dat u wilt. € 7,50 voor volwassenen; kinderen € 5,-. Reserveren kan bij kantoor Gilde Amersfoort, Groenmarkt 19, 033 472 2236.

Donderdag 10 september

Opening Landelijke Open Monumentendag. Met presentatie *Amersfoortboek* van Archief Eemland en uitgeverij Thoth. Een luchtig kijk- en

leesboek over de geschiedenis door Mieke Heurneman en Yvonne Tanke. Rond die tijd verschijnt ook een wetenschappelijke geschiedenis van uitgeverij Matrijs, onder redactie van Burchard Elias en Rob Kemperink.

Donderdag 10 september, 17-19 uur

Historisch Café. Zie 11 juni.

Vrijdag 11 september, 12-18 uur

Historisch congres *Stedelijke geschiedenis als inspiratiebron*. Zie p. 39.

T/m zaterdag 12 september

Schoolproject *EigenTIJDs Amersfoort*. Zie het maartnummer, p. 25.

T/m zaterdag 12 september

Tentoonstelling *Zonen en dochters van Amersfoort*. Withoos, Mondriaan en Armando worden gekoppeld aan negen talentvolle kunstenaars van nu. Withoos was de inspiratiebron van Gonneke de Haan, Mardoe Painter en Henrique van Putten. De andere zes zijn te zien in het Armandomuseum en het Mondriaanhuis.

Zaterdag 12 september

Open Monumentendag: Monument op de kaart.

Zaterdag 17 t/m zondag 25 oktober

Week van de Geschiedenis.

OPEN HUIS ARCHEOLOGISCH CENTRUM

Iedere woensdagmiddag van 14.00-16.30 uur kunt u de werkplaats en expositieruimte bezoeken. Tevens spreekuur voor eigen vondsten. Langegracht 11, toegang gratis.

KRONIEK

verschijnt viermaal per jaar. U kunt het blad thuis ontvangen door lid te worden van:

- Oudheidkundige Vereniging Flehite voor € 23,- per jaar, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt
- Stichting Archeologie Amersfoort voor € 20,- per jaar, waarbij u ook de Archeologische Kroniek provincie Utrecht ontvangt en eventueel jaarboek Flehite

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: Agnes Houët-Berenschot
Vondelplein 1 • 3818 BC Amersfoort
033 463 49 89
aahouet@hotmail.com
www.historisch-amersfoort.nl

Museum Flehite

Postbus 699 • 3800 AR Amersfoort
033 247 11 00
info@museumflehite.nl
www.museumflehite.nl
Bezoekadres: Westsingel 50
Open: di-vr 11-17 uur, za-zo en tweede feestdagen 12-17 uur

Bureau Monumentenzorg Amersfoort

Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort
033 469 48 16
ma.cramer@amersfoort.nl
Bezoekadres: Stadhuisplein 1
Open: ma-vrij 9.00-17.00 uur (graag op afspraak)

Archief Eemland

Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort
033 469 50 17
archiefeemland@amersfoort.nl
www.archiefeemland.nl
Bezoekadres: Stadhuisplein 7
Open: ma-vrij 9.00-17.00 uur

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA)

Archeologisch Centrum
Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort
033 463 77 97
fme.snieder@amersfoort.nl
www.amersfoort.nl/archeologie
Bezoekadres: Langegracht 11
Open: wo 14.00-16.30 uur en op afspraak

Redactie

Max Cramer • Tilly du Pui • Gerard Raven • Francien Snieder • Yvonne Tanke • Joost Morel

Redactieadres

Museum Flehite Amersfoort
Breestraat 80 • 3811 BL Amersfoort
g.raven@museumflehite.nl

De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen in te korten en/of te herschrijven, zo mogelijk in overleg met de auteur.

Meningen verwoord in de artikelen zijn niet noodzakelijk die van de redactie.

Uitgave van de *Kroniek* wordt mede mogelijk gemaakt door:

